

Har det hänt nåt?

/ JEM 2002

Allt gick stilla och fridsamt
tillväga som det gjort i hundra år.

/ Elof Tégnér 1897

K O N N E R

vision
och
tradition

I K O N E R

Breven om en vänskap 3-14

CARL FEHRMAN

Pepitas skilsmässa 5-15

PER RYDÉN

Vad sägs om användare? 16-19

ÅSE HEDEMARK OCH JENNY HEDMAN

*En världsuppskattad genre
– keltisk folkmusik* 20-23

GERT-OVE FRIDLUND

*Norge trenger et innsatsprogram
for bibliotekene* 24-25

HELGE SALVESEN OCH FRODE BAKKEN

*"När jag hört mig läsas"
Ur författares brev till en uppläsare* . . 26-30

LILLEMOR WIDGREN

*Islands nya nationalbibliotekarie
har många visioner* 31-33

GUNILLA HEICK

Evidence Based Librarianship 34-36

EVA ALOPAEUS OCH ELISABETH AXELSSON

*Den goda staten och
den subversiva bildningen* 37-40

JAN HOFF

*Ämnesportaler
– ett självklart samarbetsområde!* 41-45

ANNAKIM ELTÉN OCH SARA KJELLBERG

*Katalansk spännvidd
under gotiska valv* 46-48

CHRISTINA FAGERSTRÖM

Framtidsfilerna

Bygga kunskap 49-51

SVEN NILSSON

Nästa nummer skickas den 3 mars.
Manusstopp den 7 februari.

Nästa år kommer ytterligare sex – vågar utlovas – innehållsrika nummer av *Ikoner*. Dessa kostar det bara 380 kr inklusive moms att prenumerera på.

För enskilda bibliotek finns attraktiv mängdrabatt vid abonnemang på mer än ett exemplar. *Ikoner* är ju bibliotekstidskriften som är mer tidskrift än så. Det behövs flera exemplar för att kunna öka den interna cirkulationstakten, fler exemplar för att ge också biblioteksbesökarna snabbast möjliga lästillgång. Därför att också för dessa finns ett innehåll av stort intresse och angeläget värde.

Kontakta PrioInfo för besked och information.

Dit vänder ni er också för att prenumerera – PrioInfo 221 82 Lund, tel.: 046-18 01 90, fax: 046-30 79 47, e-post btjicpren@btj.se.

Den 7 november hölls IKONER-AKADEMIENS lika uppmärksammade som uppskattade konferens "Dans på distans! Om det flexibla bibliotekets roll i det flexibla lärandet" i Stockholm. Ett utförligt referat signerat Eva Ingvarsson, Bibliotekstjänst, kan ni läsa i *Ikoner-Forum*. www.btj.se/ikoner.

Välkomna alla till allt det här!

FOTO: EVA INGVARSSON

Jan-Eric Malmquist

I K O N E R – v i s i o n o c h t r a d i t i o n

Oberoende publikation utgiven av Bibliotekstjänst

6/2002
Årgång 5

Redaktör:
Jan-Eric Malmquist
jan-eric.malmquist@btj.se
Redaktionskommitté:
Inger Eide-Jensen
Tomas Lidman
Sven Nilsson
Birgitta Olander

Ansvarig utgivare:
Joel Sommerfeldt
Grafisk form:
Identitet, info@identitet.se
Postadress:
221 82 Lund
Besöksadress:
Traktorvägen 11, Lund

Telefon:
+46 46 18 00 00
+46 46 18 02 61
Fax:
+46 46 18 04 32
Teknisk produktion:
BTJ Tryck AB, Lund
ISSN 1403-7211

www.btj.se/ikoner

Breven om en vänskap

Carl Fehrman

Den som för jämnt sextio år sedan, i början på 1940-talet, satt och skrev på en doktorsavhandling om Levertins lyrik hade bara i ringa grad möjlighet att få läsa några originalbrev från eller till den en gång så berömde författaren. Enligt en testamentarisk bestämmelse skulle Levertins privatkorrespondens bli tillgänglig på Kungliga Biblioteket först år 1954. Werner Söderhjelm, den finländske litteraturhistoriker som på 1910-talet skrev en Levertinbiografi i två band, fick av Verner von Heidenstam tillstånd att läsa och citera viktiga delar av korrespondensen mellan

honom och hans författarvän. Men oätkomliga för Söderhjelm, liksom för Björn Julén som på 1960-talet skrev sin fina avhandling om Levertin som erotisk poet, och tills vidare oätkomliga också för alla senare litteraturforskare, fanns på KB ett antal brev som låg förseglade. Levertin hade inför en operation som han skulle genomgå 1902 låtit lägga dem i ett par konvolut som skulle få öppnas först efter hundra år.

Om en författare bestämmer om så lång karenstid, bör han rimligen ansett sig ha skäl till det. Levertin visste att breven gav inblick i intima förhållan-

den i de två diktarnas liv, innehöll avslöjanden om kriser, uppgifter om äktenskap och skilsmässor. Han har tydligen velat försäkra sig om att ingen av de inblandade personerna eller deras närmaste skulle vara i livet den dag då dokumenten blev offentligt tillgängliga. Samtidigt har han som litteraturhistoriker och 1700-talsforskare – och själv inte helt fri från författares ärelystnad – varit övertygad om att breven en gång i framtiden skulle komma att anses ha värde som psykologiska och litterära dokument om en svunnen brytningstid i livet och litteraturen. Han har inte önskat att de skulle förstöras.

Hans påfallande tilltro till framtidens intresse blev heller inte gäckad. Tillfället då konvoluten på utsatt dag, den 22 juli, i somras öppnades hade förhandsannonserats i pressen och bevakades av både radio och TV. I kretsen av de närvarande, då förseglingen bröts, väckte det förvåning att de bevarade breven från Heidenstam till Levertin var så många i antal: över två hundra.

Några intimt personliga brev fanns från den Maria Roth som Levertin uppvaktade och var förlovad med några år på nittioalet en tid efter sin första hustrus bortgång. En annan svit i tonen ännu mer hänfödda kärleksbrev fanns från den Anna Morell-Sjöberg, kallad "Nike" som kom att spela en ännu större roll i Levertins liv och diktning före sekelskiftet. Anna Sjöberg, senare gift Blix, levde på 1940-talet. Hon berättade då om den tid när hon hört till Oscar Levertins beundrande publik vid hans föreläsningar på Stockholms Högskola. Anonymt skickade hon honom en bukett vita syrener. Levertin spårade upp från vem han fått blommorna. De står ännu kvar under rubriken "Vintersyrener" i en dikt i hans

Oscar Levertin. Oljemålning av Carl Larsson, 1906.

andra diktsamling. Så inleddes den förbindelse som, med vissa avbrott, kom att vara under fyra år.

De beundrande kvinnorna kring Levertin och Heidenstam var många. Sysselsatt med sin Levertinbiografi berättar Werner Söderhjelm i ett brev till Heidenstam: "Det är ej överraskande, att när jag frågar fru S. får jag veta, att flera dikter om vilka jag kan bevisa, att de icke äro till henne dock tagas av henne som så menade, och när jag frågar fru Åkermark (så hette Maria Roth som

Pepitas skilsmässa

Per Rydén

I biblioteksvärlden sker det ofta spännande ting. Så var det den 22 juli 2002, en av de många varma sommandagarna detta minnesvärda år. Trots värmen och trots att det för många var mitt i semestern samlades så många människor i Kungliga Biblioteket att de väl fyllde ut stolarna kring det avlånga bordet i Klemmingrummet, en av de heligaste kamrarna i detta boktempel. Inte så få var så pass främmande att de måste ha hjälp att hitta både dit och där. Sällan har diktare som Verner von Heidenstam

och Oscar Levertin varit så omsvärmande.

Några av oss var där, inkallade av handskriftsavdelningens chef, Anders Burius, för att besvara frågor som ännu ingen kunde besvara. Vi var där för berätta om en hemlighet just innan den hemligheten skulle avslöjas. Det var Carl Fehrman som 1945 presenterade en avhandling om *Levertins lyrik*. Det var Björn Julén som 1961 lade fram sin avhandling om *Hjärtats landsflykt*. Och det var jag som 1974 disputerade på en

FORTS 7

gift) får jag veta icke blott att en dikt som bevisligen skrivits (och publicerats) två år före Oscars bekantskap med henne, är en kärleksdikt till henne, utan ock, att hela den serie fru S. ackaparerat åt sig, faktiskt tillkommit under förhållandet till Maria Roth. Vänder jag mig till fru Palme (en känd Djursholmsdam) skall hon säkert uppge att O:s hela produktion har henne i sikte, och skulle jag gå så långt att jag frågade fru Helga Hoving, finge jag veta detsamma angående henne. Men det är ju mänskligt." Det kan tilläggas att det bland de nyöppnade breven verkligen finns några från fru Hoving, men att Oscar Levertin aldrig tycks ha lagt bort titlarna med henne.

Författarkorrespondensen inleder Heidenstam med ett brev från Stockholm den 21 maj 1888 till "Herr Oscar Levertin". Själv har han i april debuterat med *Vällfart och vandringsår*, som skulle komma att inleda en ny litterär epok i den svenska litteraturen. Han hade fått sitt väntade "eldlop" av Carl David av Wirsén i *Vårt land* och har fått reda på att han ska få en "handräckning" från den adressat som han närmade sig på respektfullt avstånd. Handräckningen gavs honom i den berömmade recension som den 24 juni publicerades på bästa tänkbara ställe: *Politiken*, där bröderna Brandes förde spiran. En månad senare skriver Heidenstam från föräldrahemmet Olshammar till "Broder Levertin" och tackar för "din långa, sakrika och för mig så smickrande anmälan".

Hur vänskapen växer i takt med de litterära sympatierna framgår redan i tilltalet. Från Davos 1889 skriver Heidenstam till "Vän Levertin" eller "Käre Hedersvän". Nästa år, 1890, hälsar Heidenstam den tre år yngre vännen Levertin – som ju litterärt debuterat

först av de två – skämtsamt med ett ord som har klang av faderssubstitut: "Käre lillefar", "Käre farsgubben", "Käre pater Oscarius". När någon mindre tviste-fråga dyker upp och Heidenstam kanske inte helt litar på vännens lojalitet, blir Levertin "Judas Oscariot".

Mycket hinner inträffa, stort och smått, under de arton år korrespondensen omfattar fram till Levertins död 1906. Ofta skriver Heidenstam ett par brev i månaden eller rentav två i samma vecka, under de tider de bor på långt avstånd från varandra. Vi får i breven i huvuddrag följa det litterära skeendet under två decennier. Vi blir invigda i tillkomsten av *Pepitas bröllop*, den i kompanjonskap författade pamfletten, med alla de ändringar som krävs för att Levertin kan få tro att han inte ska behöva stöta sig med det litterära kottetri han tidigare tillhört. Vi får vara närvarande under de år Heidenstams roman *Hans Alienus* sakta växer fram och vi får följa honom – i kvinnligt sällskap – på resor till Poltava och Bender under arbetet på *Karolinerna*. Vi får också bevittna det ögonblick i Vadstena då han får den första impulsen till *Heliga Birgittas pilgrimsfärd*.

Heidenstam skildrar två tidiga besök hos Georg Brandes i Köpenhamn. Imponerad och duperad av det mefistofeliska draget hos den danske kritikern sammanfattar han sina intryck i orden "Han var briljant". Men snart nog reduceras samme Brandes till "en spirituellt resonör och inget annat". Betydligt mer hemma känner sig Heidenstam hos den Björnsterne Björnson som han träffar under ett besök i Oslo. Det visar sig att Björnson med instämmande läst *Pepitas bröllop* som kommit ut också i norsk översättning. Efter hand blir Björnson något av

Carl Fehrman (f. 1915) var professor i litteraturhistoria med poetik vid Lunds universitet 1958-80

FOTO: PER LINDSTRÖM/SYDSVENSKAN BILD

avhandling om Oscar Levertins kritik, 1977 följt av en andra bok i samma ämne. Tillsammans hade vi ägnat Oscar Levertin åtskilliga år av våra liv. Vi hade också prickat in den 22 juli 2002 i våra almanackor sedan decennier tillbaka. Och det som länge känts så avlägset var plötsligt närvarande.

Två konvolut låg på bordet. Vad vi innan sigillet bröts kunde påminna de församlade om var att Oscar Levertin hade varit nära vän till Verner von Heidenstam fram till år 1902, men att det då inträffat något som fick vänskapen att svalna men alls inte upphöra. Brevet från 1902 och fram till Levertins tidiga död 1906 gav besked om det och dem hade vi redan haft tillfälle att läsa.

Heidenstam är ofta missförstådd och Levertin nästan glömd. Att människor och medier var på plats berodde nog inte på att den nittitalistiska lyriken fått någon plötsligt renässans. Om eftervärlden uppfyllde Levertins förväntningar på att ännu intressera sig för fallet, var det mest på grund av nyfikenhet på vad som skett mellan de två männen och vilka kvinnor som kommit emellan dem. Det fanns rykten som viskade. Det fanns dikter som skvallrade. Men veta kunde vi inte.

Skulle vi nu få besked om vad som hänt 1902 och vad som orsakat den mera definitiva brytning 1904 som Levertin omvittnat i sin dikt "In memoriam" och sedan fört vidare i sin diktcykel *Kung Salomo och Morolf* med dess uppenbara drag av nyckeldikt?

Det var Carl Fehrman som löste upp snöret med de i upplösning varande sigillerna. Det låg en symbolik i det, och för den som förts in i Levertins värld av den som visste bäst om honom var det en rimlig ordning. Han löser också knutar i sin artikel i det här tid-

skriftsnumret. Jag bidrar med några funderingar.

Vad var det då vi fick veta?

Vid sittande bord fanns inga snabba besked att få. Brevet skrek inte strax ut ett svar. Sensationen var inte så uppenbar som de närvarande massmedierna vädrade.

Det ligger en nyttig lärdom i detta. Redan vid anblicken av de oöppnade breven måste man häpna över att de var så många. Och när man sedan skaffat sig tillfälle att läsa dem, konstaterar man att de knappast avslöjar vad som gjorde slut eller drastiskt förändrade vänskapen. Brevet ger tvärtom bilden av denna vänskap. De är vänskapens viktigaste vittnesbörd. Det är som om Levertin just i brytningens tid blivit mån om att bevara det som varit. "Förseglad skrift skall gömmas som döda drag", skrev han ju i sin minnesdikt. Men dragen kan nog göras levande igen – av den som har förmågan.

Och vänskapen var viktig – inre bara för de två vännerna utan också för den svenska litteraturen. Erotiken och estetiken slog följe. Det började naturligtvis med Heidenstams debut 1888. Men en under omorientering varande Levertin lät sig under åttitaliskamraters grymtanden och varningar fångas in av denne nykomling. De två hade alls inga samma åsikter men de fann varandra på det personliga planet. Änklingen och sjuklingen Levertin blev betagen. Han börja leva och skriva lyrik och bejaka skikt av sig själv som han tidigare inte varit i kontakt med. Vänskapen manifesterades först i den i Davos samförfattade stridsskriften *Pepitas Bröllop*. Om dess tillkomst får man ytterligare besked i de nyöppnade breven, även om det

en förebild för den Heidenstam som ett slag drömmer om att bli folkledare.

Med Strindberg – umgängesvännen från Schweiz under tidiga åttitalår – inträffar en brytning. I ett brev från april 1890 berättar Heidenstam dramatiskt om sitt allra sista möte med den forne vännen under en händelserik dag i Stockholm. Efter detta möte känner han sig vida mer samstämd med Viktor Rydberg som han också fått tillfälle att träffa och diskutera med.

Den Heidenstam vi möter i breven till Levertin är en helt annan än den vi tidigare gjort bekantskap med i den häromåret utgivna brevväxlingen med Strindberg. På den äldre, etablerade författarkollegan ville han imponera med sin radikalism och sin inte så lite cyniska jargong. Samtidigt har han uppenbarligen också lagt ned hela sin litterära talang för att ge just dessa brev en form som kunde låta Strindberg få en antydning om att han här mötte en ung, ännu inte i tryck dokumenterad, betydande författarbegåvning.

Vänskapen med den mer jämnåriga Levertin och tonen i breven till honom är av helt annat slag. Den är ungdomlig, kamratlig, med halvt erotiska övertoner. "Och Du vet", skriver Heidenstam i ett brev från 1894, "att mitt jag nästan sätter vänskapen högre än den erotiska kärleken. Skam över den dag då vi överge varandra. Men en sådan skamfläck på vårt livs lilla saga hoppas jag vi skola slippa." Vänskapen skulle heller aldrig upphöra. Men orden kastar för oss som nu läser dem, en slagskugga fram mot den "brouille" – för att tala tidens språk – som inträffade i början på 1900-talet, och som för en tid förmörkade relationen mellan de två.

Här är inte plats att i detalj följa det händelseförlopp som breven låter oss

skönja. Heidenstam avråder Levertin i flera brev 1898 i häftiga ord från att ingå äktenskap med Nike. "Jag själv vinner eller förlorar ingenting, antingen du begär den tilltänkta darskapen eller ej", försäkrar Heidenstam. Historien fortsätter med att han nästa år i maj i ett brev till vännen kan ställa frågan: "När gifter du dig?" Men det äktenskap som Levertin verkligen ingår blir inte med Nike utan med den Ebba von Redlich Mesterton, som han tycks ha känt från 1892. I sin röda dräkt lär hon ha väckt uppmärksamhet redan under Levertins högskoleföreläsningar. Hon blir efter giftermålet hans följeslagerska och guide på hans Italienresor. I sin tur gifter sig Heidenstam år 1903 med Nikes ännu inte lagligt giftsvuxna dotter Greta. Denna sällsamma händelsekedja som nästan kunde passa som ämne för en modern dokusåpa, bildar säkerligen bakgrunden till de konflikter som uppstod i vänskapen mellan Levertin och Heidenstam. De skymtar ännu i Levertins sista diktsamling *Kung Salomo och Morolf*.

En daterbar brytning i vänskapen inträffade år 1904. Men dess upprinnelse var den gången av annan art. Huvuddokumentet är här en dikt av Levertin *In Memoriam* som han aldrig själv publicerade. I den bevarade handskriften är den daterad Sandhamn, 2-5 juli 1904. Den börjar med en minnesbild som ligger över tio år tillbaka i tiden från samma ort och ställe.

*Till brödrämöte
vi mötts vid havets sköte,
min vän och jag*

heter det i dikten. Det måste röra sig om en sommardag 1893, då Heidenstam bodde där nyförälskad i den ännu

Per Rydén är professor
i litteraturvetenskap vid
Lunds universitet sedan 1994

man kunnat utläsa genom tidigare tillgängliga brev och genom de med många ändringar försedda manuskriptet (i Bonniers förlagsarkiv) i stort sett bekräftas. Heidenstam tyckte att Levertin var alltför försiktig, men nu kan man se hur också renässansmannen kunde avstyra exempelvis en alltför närgången kritik av Anne Charlotte Leffler.

Pepitas Bröllop är ett muntert skoj. De två författarna hade själva ohejdat roligt där de i den höga alpluften såg ner på de små förhållandena i den nordiska litteraturen. Det har legat nära till hands att underskatta skriftens betydelse. Men den är inte ringa – om man läser på och mellan raderna och också ser till den effekt den fick. Om det inte blev så mycket av med de två Davosbesökarnas många planer, inkluderande exempelvis en samförfattad roman, kan man säga att den kring en fiktiv recension över en fiktiv roman uppbyggda skriften lade grunden för nittitalets övertagande av fältet. Den muntra tonen och det goda humöret gjorde att motståndarna underskattade betydelsen. Kanske var det först när Strindberg 1910 högg in mot Pepitaskojet och startade sin fejd som betydelsen blev helt klar.

Pepitas Bröllop ville ge en ny estetik, men den handlade också om erotik. Verner och Oscar fann varandra i ett slags förälskelse. Det bekräftas i de nyöppnade breven, där det skojas om saken som en förlovning. Heidenstam kan öppet tillstå sin svartsjuka när Levertin så småningom exempelvis får Tor Hedberg tätare in på sig i samband med arbetet på det reformerade *Svenska Dagbladet*. Ett slags förälskelse är det, men det finns inga sexuella inslag i den. Det är en vänskap mellan män

och på tidsenligt sätt framställs den som vackrare och viktigare än den kärlek mellan man och kvinna som ingen av de båda männen kan eller vill avstå ifrån. Men just öppenheten dem emellan i diskussionen om dessa kvinnor är ett mått på hur högt de sätter sin egen vänskap. Och det var just därför som fallet ner från den skulle vara så mycket kännbarare – och särskilt om det var kvinnor som kom emellan. Den tidiga stridsskriften är i någon mening också en skrift av kärlek. Den som är lagd för sänt kan väl till och med inlägga någon symbolik i att titeln just pekar ut ett bröllop. Den handlade om hur två kontrahenter möts och kärleksfullt slänger käft och ljuv musik uppstår.

Det är i hägnet av detta muntra samförstånd som Verner von Heidenstam och Oscar Levertin formerar det svenska nittitalet och tar över fältet – och i svensk litteraturhistoria har Pierre Bourdieus begrepp aldrig varit mer på sin plats. Heidenstam är den självklare hövdingen, men genom de många breven till Levertin blir man varse vilket behov han har av sin lärde väpnare. Men allt är inte planer och idéer. Här kan man avhandla allt eller nästan allt. Här finns många mänskliga sidor och kanske är det just i denna vardaglighet, i denna avsaknad av stilistisk briljans och poserande attityder, i denna enkla omtänksamhet som vänskapens djup och betydelse ska mätas. Här finns nästan inget behov av att förstå sig till djupsinnighet. Här finns en äkta omtanke om vännens hälsa och lycka. Det är en bild av Heidenstam som är mer sympatisk än på många andra håll.

Vänskapen mellan de två männen är den fasta punkten i en tillvaro som i andra stycken är rörig och upprörd. Kvinnorna är mer föränderliga, menar

knappt 19-åriga Olga Wiberg, som blev hans andra hustru. Levertin som kom på besök, var själv vid denna tid lika intagen av sin "Nike". Hon var och förblev Levertins stora kärlek, skymtar i många av hans dikter, och blev i hans sista samling *Kung Salomo och Morolf* förvandlad till en drömbild med namnet Sulamith. I dikten *In Memoriam* heter det vidare:

*Allena nu vid samma hav
jag lyss vid stranden
vill finna skrift som skrevs i sanden
men finner namn blott på en grav.*

*Två väsens dolda, dunkla jag
ej inför rätta
jag draga skall, blott korset sätta
tyst över vad som dog en dag.*

Skälet till den åtminstone temporära brytningen vill Levertins syster Anna i ett brev till Heidenstam skrivet jämmt tio år efter broderns död, förklara på sitt sätt. "Och tänka sig att en sådan vänskap som eder stryptes av kvinnor. Och vilka kvinnor? Själviska, avundsjuka, mer eller mindre obegåvade". Att lägga hela skulden på kvinno sidan ger dock knappast hela sanningen. Själva brytpunkten bör förläggas till den dag i maj 1904 då Heidenstam – i samma *Svenska Dagbladet* som han varit med om att starta – fick läsa en övermåttan kritisk recension av sin på vären nytvågna bok *Skogen susar*.

Heidenstam skulle säkerligen önskat att hans vän Levertin, med den makt han ägde i tidningen, hade hindrat att recensionsuppdraget gick till litteratordocenten Johan Mortensen. Denne hade redan en gång tidigare yttrat sig mindre uppskattande om Heidenstams författarskap. I ett upphetsat brev från

Verner von Heidenstam.
Oljemålning av Hanna Pauli, 1896.

Naddö den 30 maj 1904 skriver Heidenstam till Levertin: "När jag fick min bok ihjälslagen i Sv.D. genom den realistkritik som låg i ett helt annat plan än boken, *satte jag ett rött kors i min själs hemligaste almanacka*" – ord som ger ett direkt eko i den nyss citerade dikten. Han frågar i samma brev "med vemod hur det kom sig att just vi två tillsammans gjorde den ungdomsseglat, då man lägger ut från alla välordnade kajer och låter vimplarna leka". Nu har vindarna vänt. "Realism, realism, realism! Det är alla litteratörernas yrkesskri. ---

nog dessa män, fastän det tvärtom är de själva som ändrar sig eller inte kan bestämma sig. Heidenstam var sedan barndomen kvinnornas Verner. Som den äldre av de två tog han för sig också i fortsättningen, ofta på jakt efter yngre kvinnor. Och när Levertin sörjt sin Beatrice, sin tidigt bortgångna hustru, var han högst mottaglig för påverkan, lät vara att han inte var lika öppen. Han hade svårt att bestämma sig i valet mellan Maria Roth och Anna Sjöberg, kallad Nike. Det var med den senare i sina tankar som han skrev vad som kan ses som ett program för den frigjorda kvinnan eller snarare den fälvtska kvinna som tjänade mäns frigjordhet:

*Nej, lät Edra systrar få löften och ring
som trohetspant och belöning,
och bären I fritt de facklor ikring,
som skänka lifvet försköning.
Se lifvet är trældom och gatan grå,
där ej I tändt de lysande blossen,
lät glimmande facklor mot höjden slå,
så de blända den krypande trossen.*

1897 förverkligades ytterligare en av nittitalets drömmar i och med att man kunde skapa sig en egen tidning. Också här var det Heidenstam som stod för initiativet, men Levertin som stod för förverkligandet. Här kunde nu de egna idealen utläggas i daglig praktik. De nyöppnade breven ger en djupare inblick också i de redaktionella rutinerna, och här är det uppenbart att Heidenstam praktiskt taget omgäende ställde och kände sig utanför. Irritationerna låg på lut. Han sköt oftast in sig på andra, men också vännen fick del av kritiken. I en bekant artikel ondgjorde Heidenstam sig över journalistererna som ett "andens tatarfölje". Hur

mycken uppbackning han än hade av sin vän som inte utan skäl beskyldes för vänkritik, lade han en del av skulden på Levertin för att tidningen inte blev ett mera renodlat kulturorgan. Han kunde knappast heller vara omedveten om att Pepitabroderern höll på att etablera sig i sin egen rätt. Det förstärktes ytterligare när Levertin 1899 utnämndes till professor vid Stockholms Högskola. Samma år gifte han om sig med Ebba Mesterton, Nikes väninna, en av de många kvinnor som fångats av honom som föreläsare. Han hade definitivt placerat sig som rangerad borgare.

Brytningens år 1902 var händelserikt. I juli, brytningens månad, skulle Levertin genomgå en operation. Det måste ha varit i nära anslutning till den som han såg till att samla ihop de brev från Heidenstam och från ett antal kvinnor som nu blivit tillgängliga. Orolig för utgången av operationen ville Levertin få sagt hur mycket som Heidenstam betytt för honom. Orden var så oförbehållsamma att de måste förmedlas genom ombud (i form av den yngre brodern Lars) och de var tydligen inte tänkta att nå sin adressat förrän efter Levertins död: "Tack för allt. Du vet att jag hållit av dig mer än jag någonsin tillstått [...] Den jag älskar, älskar jag ändock. Tack! Utan dig hade jag kanske aldrig funnit min rätta stig, så anspråklös den varit, och du hänger innerligast samman med mina lyckligaste år."

Operationen gick lyckligt, men den stora lyckan var förbi. Att någon form av uppgörelse kommit till stånd har man kunnat utläsa ur tidigare öppnade brev. Heidenstam kommenterade ett besök där Levertin uppenbarligen yttrat hårda ord. Men också dem kan Heidenstam tillskriva de starka käns-

Och du själv, Oscar. Mer och mer har du återvänt till dina ungdomsflammar." Brevet från den 30 maj undertecknar han "Din avsatte Verner v. Heidenstam".

Heidenstam känner inte igen tonen i vad han i ett senare brev kallar "Sveriges minst tacksamma och minnesgoda tidning". Man hade för övrigt inte ens skickat honom honoraret för hans två senaste artiklar. Han klagar från Naddö samma sommar över den i pressen "äter framdykande trältjänstkärleken till Brandesianismen"; han hotar att övergå till att skriva i *StockholmsTidningen*. Hans nerver är helt ur lag. Han beklagar att han inte i tid bosatt sig i Italien. Det är nämligen, förklarar han, "anständigare för en man att långsamt hungra ihjäl av hemlängtan än att där hemma låta sig tigas ihjäl och trampas ihjäl av småsvinen". Brevet avslutat denna gång – i erinring om tidigare fejder och oförrätter – med den inte helt älskvärda underskriften "din nye Ola Hansson".

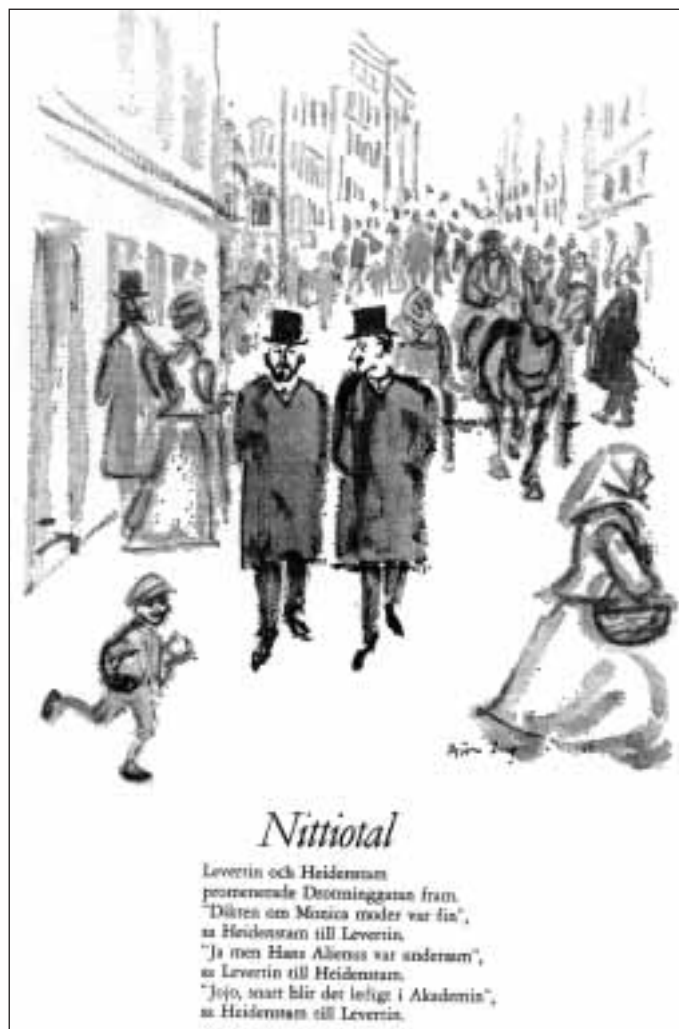
Inte bara sin litterära ställning upplevde Heidenstam vid denna tid som hotad. Han kände samtidigt stor personlig oro och ångslan över sin unga hustrus hälsa. Hon går i väntan över tiden på ett barn. I ett brev från oktober vände sig Heidenstam på nytt till Levertin, nu för att i gripande ordalag berätta om vad som inträffat. Deras barn har dött strax efter födelsen. "Det tilltänkta namnet Dag kan ju sägas funnet för en varelse, vars livslängd blev så kort. Men kanske är skillnaden mellan sex minuter och sextio år inte så stor inför evigheten som inför våra ögon."

Brevväxlingen återupptas under mer normala förhållanden i början av 1905. Men Heidenstams missnöje med *Svenska Dagbladet* och dess kulturpolitik

har knappast dämpats. Han säger upp prenumerationen på tidningen. Av Axel Lundegård, som bor i Gränna och blir en i ordets dubbla mening allt närmare vän, får han de tidningsartiklar som kan tänkas intressera honom. I korsband skickar Levertin själv i april 1905 sin berömmade recension av Heidenstams nya roman *Folkungaträdet*. Heidenstam tackar honom pliktskyldigt. Anmälan föranleder honom också till en del kommentarer.

Först när Heidenstam mot slutet av året får i sin hand Levertins sista dikt-samling *Kung Salomo och Morolf*, anslår han i tvenne brev samma innerliga ton som förr: "Med rörelse och många tankar som få stanna hos mig, läser jag rad för rad på dessa sidor, där jag återfinner hela den senare delen av ditt eget liv." Han känner också igen sig själv i diktens sago-väv och undertecknar ett av breven "Din egen gamle Morolf som blir våt i ögonvrån då han läser Salomos och Morolfs sista möte." Det är där Levertin låter Salomo falla orden:

*Jag övervunnit
med bitter strid all nattens hat,
och kärlek har till sist blott brunnit
för dig, min ungdoms lekkamrat.*

Nittiotal

Levertin och Heidenstam
promenerade Drottninggatan fram,
"Dikten om Musica trodes var fin",
sa Heidenstam till Levertin,
"Ja men Hans Ahrens var andern",
sa Levertin till Heidenstam,
"Jojo, snart blir det ledigt i Akademin",
sa Heidenstam till Levertin.

Ur DN 26/11, 1964

lorna – de starka känslor som funnits mellan de två. ”Jag kan inte tydligare säga dig, hur ondt det skulle ha gjordt mig, om du hade varit älskvärdt likgiltig. När Carmen genomborras af knifven, förstår hon att *hatad* är hon åtminstone inte.” Att vänskapen varit mer än vänskap blev tydligare när vänskapen inte längre var utan vank, skulle Heidenstam senare resumera: ”När är och öden skilja två vänner, får deras förhållande mer än kanske någonsin förr ett syskondrag med erotisk kärlek, ty de bli misstrogna, ömtåliga och obilliga. Du skall inte tro, att det bara är du, som tycker dig ha skäl att klaga.”

Det har, som redan Erik Norling var inne på, legat nära till hands att koppla ihop brytningen med att Verner von Heidenstam under våren 1902 blivit motståndslöst förälskad i den alltför unga Greta, dotter till Anna Sjöberg, Levertins tidigare älskarinna. Heidenstam hade, som de nyöppnade breven eftertryckligt visar, lagt ner stor energi på att få vännen att bryta upp från henne. Och Levertin hade följt hans råd när han i stället valde Ebba. Det fanns säkert stunder när han ångrade sitt val. I en kommentar till de nu tillgängliga breven talar han (sannolikt ännu 1902) om henne som den ”välsignade, den älskade [...] som beherskade några år af mitt lif”. Och det egna bortvalet av Nike ställdes nu i särskild dager när den tre år äldre vännen gjorde allt för att erövra hennes dotter. Det gav en lite väl bokstavlig innebörd åt detta att vara ”farsgubbe” – genom alla år av vänskap hade Heidenstam i sina brevöverskrifter lekt med sådana beteckningar. Och till yttermera visso kunde den förälskade Verner inte avhålla sig från att tillvita Oscar för att inte längre stå på de älskandes sida utan på

de förståndigas. Och det var därför ingen tillfällighet att Heidenstam påminde Levertin om hans dikt om de fävitiska jungfrurna i samband med brytningen. För egen del upptogs han, skrev han på hösten 1902, ”rent ut af germansk humor och tänker på, hur du och Ebba och Nike rädså om sättet att få era barn att inte bli lika oss och att inte tro på dikten om de fävitiska jungfrurnas lycka och visdom”.

Heidenstam levde ut det som vännen traktade efter och begärde därför också att han om någon skulle förstå. Besvikelsen blev därför desto större när han inte gjorde det. ”Din sats”, skrev Heidenstam i november 1902, ”att hvar och en af oss skulle känna sin egen begränsning och därför så godt genast borde stoppa pipan i säcken, ter sig för naiva öron genomfalsk från första ordet till det sista.” Heidenstam kan tyckas vara på offensiven, men i själva verket röjer han nog något av dåligt samvete. Men för att erövra den unga Greta kunde han tydligen gå långt. Karin Österling berättar i *Älskade Verner* att han på nyåret 1903 utövat något slags utpressning mot Nike för att han skulle få lov att fara på sin Europaresa med hennes dotter – och med mamma som förklade. Man kan undra över om han antytt möjligheten av att avslöja det som Oscar berättat om sitt förhållande med Nike för hennes svartsjuka make redan ett halvår i förväg och därmed brutit alla förtroenden vänner emellan. Så kunde det vara, men det är knappast mer än en gissning.

Erotik och estetik handlar det om, ibland mer om erotik, på sikt mer om estetik. Det är med makten av sin länge obrutna vänskap, sin begåvning, sina

I sitt svarsbrev uttrycker Levertin sin glädje över att hans vän så väl förstått hans diktsamling. Han slutar brevet med ett självcitrat ur den dikt som hade kommit Heidenstam att få tårar i ögonen. Men han lägger nu till ytterligare ett ord: "Och så än en gång tack 'min ungdoms och mitt hjärtas lekkamrat'".

Mindre än ett år senare fick Heidenstam ett osökt tillfälle att fälla en slutreplik i dialogen med sin återfunne vän. Det skedde i det tal han höll vid Levertins öppna grav på mosaiska kyrkogården den 25 september 1906. När han i sin avskedshälsning direkt vände sig till den bortgångne kallade han honom "du ridderligaste bland vänner, du rastlösaste bland arbetare", och han slutar med orden "Farväl, drömmare och broder, farväl. *Min bästa vän, farväl.*"

Långfredagen 1894.

Lite önskan Levertin i den påskveckan
 då han öfvergifte af Wike Apfelskåps
 och öfverambvordades för sina sym-
 ders skänk af tanken på ett berygt
 gifte.

Står upp och glöm din Petricum!
 Du liknar nämligen en apelsin,
 Adels magnan löst i rum.
 Sen liknar du en kerydskvin
 som först lats slitas lösta part
 blir pristbelönt och stors.
 Men ren Wexlens med bråk och din
 bräckt isarna kring staden
 och luft har Pålbojsbadare
 och gös och stek och mandelspan
 och ballad och spaghetti.

Kom upp och hämta mig, min son,
 om söndag 2, 30.

En vän

Heidenstam,

alltså: jag väntar dig
 hos mig kl 1/2 3 om söndag!
 Skicka gaf go dets!

kontakter som Verner von Heidenstam och Oscar Levertin skapar sig och nittitalet en ledande position. Heidenstam är den märkligare diktaren och vänder blad i historien. Levertin, juden som efter hand återtar sina borgerliga ideal, bygger sig en position som ledande kritiker och ledande forskare. Med tillgång till den egna tidningen blev han också den som ledde anloppet mot Svenska Akademiens makt, 1901 drastiskt ökad genom Nobelprisuppdraget. Men priset var högt. Den levertinska lyrik som Heidenstam varit med om att förlösa sinade. Hans tredje diktsamling blev strängare bedömd än de två föregående.

Vänskapens förvandling var, som Fredrik Böök konstaterat, mer kännbar för Levertin än för Heidenstam. Hans position var på en gång stabilare och ödsligare. Men det var utan återvändo. Levertin var den av de två som funnit sig sviken, och den akuta anledningen hörde av allt att döma erotiken till. Heidenstam hade lättare att hitta andra vänner. Men med ett visst mått av skuldmedvetenhet var han mån om att prisa Levertin, bland annat genom att låta honom gälla som den främste lyrikern. Men hade också en annan strategi när det gällde att fördela skuldbördan. Det är i det läget som erotiken på nytt öppnade för estetiken.

Heidenstam sköt in sig på att Levertin i sin dagskritik visade sig betydligt välvilligare mot dagens och tidens litteratur än vad Heidenstam fann kärt. Levertin ville ju vara den sympatiska kritikern, den som såg allt till det bästa, och Heidenstam var knappast ensam om att tycka att det ibland ledde till att man inte fick klart utstakat för sig vad som var stor dikt och vad som var passabel vardagsvara.

Naturligtvis fanns det en mycket personlig komponent i det. Han ville ha bekräftelsen på att han själv skapade något utöver det vanliga och alltid gjorde det – medan Levertin inte kunde hålla inne med vägningar av det som var stort och inte fullt så stort.

Han återkom allt oftare till att han tyckte att Levertin återtagit sina gamla positioner. För Heidenstam var Georg Brandes trots alla de förvandlingar han genomgått ännu inbegreppet av detta förflutna som borde vara förflutet – också för Levertin. Han gick hårt åt essästiken som form – och det måste ju ha drabbat också Levertin som vid denna tid lät så mycken av sin möda få essäns form: ”Jag fattar inte, att du inte själv kan känna det äckel, som det Brandeska vingfladdret rundtom blommar till sist ingifver åt själva de ytligt behandlade objekten.”

Med något av en erotisk känslighet för allt som för bort från den ursprungliga förälskelsen, kunde Heidenstam ge uttryck för en undran ”om det verkligen var den Oscar Levertin, som förr gick och drömde med mig i Davos. Då lekte vi med facklor, inte med små ljusbitar.”

Erotiken och estetiken slog följe, och den Heidenstam som brutit upp från Stockholm för att bosätta sig på Naddö med sin unga brud anklagade sin vän eller f d vän att inte ha levt upp till det de en gång drömt tillsammans och som han velat se förverkligat i *Svenska Dagbladet*. 1904 skrev han: ”Sv. D. är ej längre ett halfuppfostradt barn af Pepitas Bröllop utan skulle, som det nu är, ha varit ett utmärkt språkrör för unga Sverige för 15 år sedan.”

Det glada och kreativa samförstånd som etablerats i Pepitas bröllop var förbi. Pepitas skilsmässa var ett faktum.

E-post: per.ryden@litt.lu.se

Vad sägs om användare?

Åse Hedemark och Jenny Hedman

I arbetet med vår magisteruppsats utförde vi våren 2002 en studie av folkbiblioteksältets syn på användare. Det kändes angeläget att problematisera denna relation då bibliotekens användarsyn har direkta konsekvenser för hur biblioteksanställda förhåller sig till besökare i praktiken. Ett forum där professionellas syn på användare kollektivt produceras och reproduceras är bibliotekens fackpress och vår undersökning omfattar 62 artiklar publicerade i bibliotekstidskrifterna *Bibliotek i Samhälle*, *Biblioteksbladet* och *Ikoner* från 1999 till våren 2002. De citat som förekommer här är hämtade från tidskrifterna men vi väljer att presentera dem anonymt. I studien användes diskursanalys som teori och metod. Utmärkande för diskursanalys är betoningen av språkets betydelse för människors meningsskapande processer. Diskurs kan kort sägas vara *ett bestämt sätt att tala om och förstå världen* och diskurser manifesterar sig främst i mänskliga talade eller skrivna utsagor. Texters innehåll betraktas inte som information om den verklighet de refererar till, utan analyseras för att förstå bakomliggande strukturer och ideologiska strömningar. En och samma text kan innehålla flera olika samexisterande eller konkurrerande diskurser. Våra huvudsakliga frågeställningar i studien var: *vilka användardiskurser finns inom folkbiblioteksältet och hur ser de ut? Hur kategoriseras användare inom folkbibliotekens användardiskurser och vilka kan effekterna bli av detta?* Vår definition av användare bestämdes till *de människor eller institutioner som nyttjar eller inte nyttjar folkbibliotekens resurser*.

Benämningar

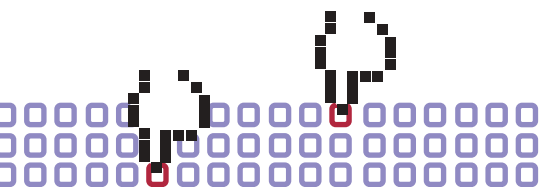
Ett sätt att omnämna användarna är att tala om dem i termer av allmänhet, kommuninvånare, medborgare och folk,

vilket vanligtvis åsyftar folkbibliotekens hela målgrupp. De mest förekommande benämningarna på användare är dock besökare och låntagare. Utöver sådana generella beteckningar, finns även mer specifika, som olika grupper inom den övergripande målgruppen, bland andra kan nämnas distansstuderande, småbarn, de nya svenskarna, seniorer, de som surfar vilse, stammisar, vilsna själar, dyslektiker och informationssvaga. Vi finner även prov på hur enskilda användare figurerar i texterna, ofta som belysande exempel. Det kan vara allt från en medelålders rödbrusig herre, lilla Tamara och universitetsprofessorn, till en skinnskalle. Andra, mindre spektakulära benämningar ur mängden är ett nyfiket barn, en gammal gubbe och en sökande låntagare. Olika institutioner rymms också bland användarbenämningarna. I materialet finns formuleringar om hur bland annat marknaden, friskolorna och Kunskapslyftet tar folkbibliotekens resurser i anspråk. Ytterligare ett sätt att uttrycka sig är de metaforer som förekommer rikligt i vissa texter. Det är fall där användaren underförstås i tal om utlån och besök eller där ett särskilt behov eller en vilja sägs föreligga. I några fall kläs användarna i statistiska siffror och görs på så sätt till mätbara företeelser.

Kategorier

En användarkategori som beskrivs som tämligen besvärlig är ungdomar. Det framgår av texterna att de visserligen är viktiga men ofta även störande.

Grabbar femton till trettio år, till exempel. Förr var de ett problem för att de inte kom till biblioteken, nu är de ett problem för att de är för många. Bibliotekens internet-

burkar annekteras och används till chat och mail medan bibliotekarierna ängsligt suckar om kunskapsökning.

En generell bild av denna grupp är att de är för många, alltför högljudda och störande samt påfallande ofta av manskön. Dessa unga killar omtalas ibland för sitt positiva teknikintresse, vilket dessvärre lätt övergår i internetsurfande på olämpliga webbsajter. Gemensamt för uttalandena om yngre barn i texterna är att de, liksom ungdomar, är en prioriterad grupp. Gränsen mellan barn och ungdomar framträder tydligast i resonemangen om att barn på olika sätt bör läras, styras och skyddas, inte minst i samband med Internet. Detta kontrasterar mot ungdomarna som snarare ska hindras i sin framfart på nätet.

Barns användning av internet på bibliotek kräver eftertanke. Här har vi som vuxna, precis som i alla andra sammanhang som rör barn, ett gemensamt ansvar att hjälpa, leda och styra. Det finns ingen anledning att låta chatt och spel dominera barnens användning av internet på biblioteket.

Gruppen Vuxenstuderande på Kunskapslyftet nämns tämligen ofta och vi upplever att den uteslutande förknippas med problem och bristande intellektuell kapacitet. Vidare beskrivs de vuxenstuderande som resurskrävande (på andra användargrupperns bekostnad), ovana användare med stort behov av hjälp.

Man skall också avpassa nivån till låntagaren, inte kasta en doktorsavhandling på någon som går på Kunskapslyftet, etc.

Vi urskiljer ytterligare en kategori som vi väljer att benämna Eftersatta grupper. Gemensamt för de användare som samlas under denna beteckning är att de tillskrivs en typ av offerstatus. Bland andra finner vi här invandrare, handikappade och äldre. Egenskaper som kopplas samman med dessa är bland annat att de inte ställer egna krav och bör värnas.

/.../ indignerad bibliotekspersonal och engagerade kulturarbetare påpekar att små barn inte har datorer och inte heller fattiga arbetslösa personer för att nu inte tala om invandrare och mentalt eller fysiskt handikappade.

Diskurser

I vårt material skönjer vi en gemensam grundinställning i utsagorna, om att folkbibliotek ska finnas för alla. Att användare ofta benämns som medborgare eller allmänhet med vissa rättigheter vittnar om en politisk retorik, exempelvis där bibliotekets visioner beskrivs. I denna, av oss kallade, *Folkbildningsdiskurs* finns en klar diskrepans mellan vad som uttrycks på ett vedertaget, politiskt korrekt sätt, och vad som sägs utifrån egen erfarenhet. När det handlar om den konkreta biblioteksverksamheten finns en större benägenhet att framställa användarna som representanter för tidigare nämnda kategorier. Här menar vi att Folkbildningsdiskursen är tudelad i ett retoriskt plan och ett praktiskt plan. Denna konflikt är något som även märks i den Informationsteknologiska diskursen och

den Pedagogiska diskursen (se figur). Folkbildningsdiskursen rymmer i sin förlängning, en syn på användaren såsom varande i behov av bildning och ren uppfostran och därtill som någon vars personliga preferenser förefaller ointressanta.

Den fostrande tonen är även förknippad med bibliotekets pedagogiska roll, vilken aktualiserats genom introduktionen av ny informationsteknik. Denna *Pedagogiska diskurs* samexisterar ofta med

Åse Hedemark och

Jenny Hedman är båda

universitetsadjunkter vid

Bibliotekshögskolan i Borås

den Informationsteknologiska och dessa delar syn på användaren som någon med behov av vägledning, styrning och utbildning. Det specifika för den Pedagogiska diskursen är tendensen att tillskriva användaren omedvetna informationsbehov som bibliotekarien bör diagnostisera. Exempelvis kommer detta till uttryck i resonemangen om urvalspolicy på folkbibliotek. Klassiker som "bör" läsas ställs mot underhållningslitteratur som "folk vill läsa". Detta syns även i utsagor om referenssamtal:

Man skall vidare lyssna förutsättningslöst, vänta ut frågan, samt agera som en "barnmorska vid en komplicerad förlossning" när frågan ska fram. (?) Man bör hela tiden behålla ögonkontakten och inte se ut som om man tappat intresset, nicka bekräftande, samt ta till "sugklockan i utdrivningskedet".

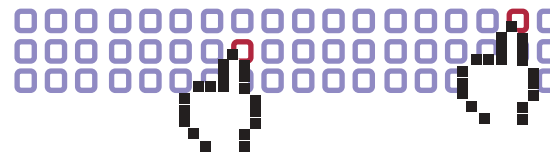
Om den Pedagogiska diskursens praktiska plan kommer till uttryck i ovanstående resonemang, så speglas det retoriska planet i stället av en användarsyn där ambitionen är att skapa självgående användare. Detta ideal exemplifieras i texterna i tal om effektivisering, automatisering och informationskompetens.

Den *Informationsteknologiska diskursen* har vunnit stort inflytande sedan den digitala teknikens intåg på folkbiblioteken. Med tekniken har ett språkbruk från informationsteknologins område följt. I vårt material märks detta genom att det talas om användare i konstruktioner som användarvänlighet och användbarhet samt i tal om interaktion. Diverse engelska termer som print-on-demand är också frekventa. Termen användare förekommer också ofta i de

texter som talar teknikens språk, gärna blandat med kursdeltagare eller kunder. Användaren beskrivs som en individ med rätt att ställa krav på bibliotekens service. I texterna skymtar alltså sådana värderingar, men ofta kolliderar de med beskrivningarna och erfarenheterna av den mer "verklighetsanknutna" praktiken. Användaren framstår, på ett praktiskt plan, såsom i behov av styrning mot vad som anses vara en korrekt internetanvändning.

Informationssökning ska främjas och förströelseanvändning stävjas.

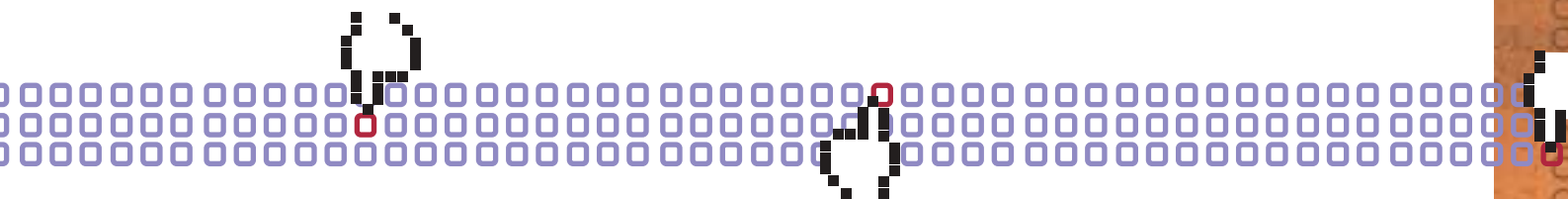
Det vi identifierat som den *Marknadsekonomiska diskursen* går inte sällan hand i hand med den Informationsteknologiska diskursen. Dock handlar det här om mer än ny teknik. En följd av den åsyftade tekniken är

förvisso att bibliotekarier plötsligt kan konkurrera professionellt med andra typer av informationsspecialister, vilket i sin tur öppnar för ett marknadsekonomiskt sätt att tänka och tala. Kursverksamhet tycks exempelvis vara en god affärsidé för folkbiblioteken. I enstaka artiklar stöter vi på uttalanden från biblioteksrepresentanter som antagit en ny konsult- eller IT-pedagogisk roll. Terminologin är i de fallen påtagligt influerad av ett marknadsekonomiskt tänkande kring efterfrågan, vinstmaximering och användaren som kund. Vi

	Folkbildningsdiskurs	Pedagogisk diskurs	Informationsteknologisk diskurs	Marknadsekonomisk diskurs
RETORIK	Medborgare Uppdragsgivare	Självgående informationssökare	Teknikorädda användare	Kunder Konsumenter
PRAKTIK	"Folk" Kategorier av användare förknippade med olika problem	Kategorier av användare förknippade med varierande grad av hjälpbehov	Störande användare, främst ungdomar	
KONSEKVENSN	+ Rättvisetanke Socialt ansvar Hög kvalitet på samlingarna	Främjar lärande och ökar tillgängligheten	Biblioteket tidsenligt Demokratisk tanke "Användaren" i fokus	Efterfrågestyrda samlingar Myndigförklarar användaren
	- Omyndigförklarar användaren Bristande självkritik Omedveten censur	Överbetoning av nyttoaspekten Äventyrad integritet	Mindre "het" verksamhet prioriteras bort	Bristande socialt ansvar Utarmade samlingar

Figur: Diskurserna med exempel på användarbenämningar; därtill våra tankar kring konsekvenser som direkt eller indirekt skulle kunna påverka användaren.

spårar även ett inflytande av managementtermer i ordval som omvärldsbevakning, optimering och effektivitet. Ett särskiljande drag hos den Marknadsekonomiska diskursen gentemot exempelvis Folkbildningsdiskursen är att det främst är biblioteksverksamheten som anses vara i behov av utveckling och nytänkande; inte användarna. Vad som också kan ses som uttryck för en Marknadsekonomisk diskurs är de ut-sagor som betonar vikten av att ett folkbibliotek ska kunna erbjuda människor vad de faktiskt vill ha. I jämförelse med den Pedagogiska diskursen som i viss mån betonar bibliotekariens diagnostiserande funktion, märks här en annan tilltro till användarens egen förmåga att bedöma och kanalisera sitt informationsbehov.

Diskussion

Folkbildningsdiskursen förmedlar genom distinktionen mellan bra och dålig kultur en bild av biblioteksinstitutionen såsom kvalitativt överlägsen gemene man. Till exempel menar vi att den skillnad som görs på kvalitets- och underhållningslitteratur i våra artiklar, kan leda till förmynderi eller ett "von oben-perspektiv" gentemot användaren, vilket riskerar att undervärdera dennas förmåga att initiera och ta ansvar för sin informationsförsörjning. Med det tolkningsföreträde den offentliga auktoriteten innehar tror vi att det kan vara svårt för folkbibliotekens representanter att reflektera över sin egen roll och förhålla sig självkritiska. Användaren å sin sida

riskerar att framstå som omyndig och kulturellt outvecklad i mötet med biblioteket. Detta kan leda till att inköpen till biblioteken sker med bristande hänsyn till användarnas efterfrågan och intressen, och samlingarna kan på så sätt bli mindre attraktiva.

Konsekvenserna av den Pedagogiska diskursen riskerar att bli en överbetoning av bibliotekets nyttofunktioner. Vi delar förvisso tanken på att informationssökning och lärande är viktiga aspekter av bibliotekens verksamhet, men upplevelser, förströelse och användarens eget uttryck är inte mindre viktiga. Relationen mellan bibliotekarie och användare framställs som ett ensidigt beroendeförhållande. I exempelvis referenssamtalet tror vi att det kan leda till en svår balansgång där användarens integritet står på spel.

Den Informationsteknologiska diskursens konsekvenser är tätt förbundna med tidsandan och med kopplingen till ny teknik. Teknikens värde som informationsbärare och pedagogiskt redskap kan dock diskuteras. Vi tror att det är viktigt att poängtera att annan verksamhet inte bör förbises i bibliotekens prioriteringar. Genom vårt material löper debatter som bland annat berör Internets möjligheter och faror. Vi skönjer här och var en väl stor tilltro till Internets demokratiserande effekt; att en konsekvens av nättillgång per automatik skulle vara en fullkomlig informationsjämlighet. Den Marknadsekonomiska diskursens syn på användaren kan tyckas myndigförklarande

och respektfull. Till exempel förespråkas mediainköp baserat på efterfrågan. Detta kan verka gott och väl, men ett sådant resonemang förutsätter att användarna faktiskt är viljestarka och orädda individer. Det sociala ansvar som ligger i folkbibliotekstanken tas inte inom den Marknadsekonomiska diskursen; ingen för de svaga gruppernas talan. Bibliotekens samlingar riskerar därmed att bli alltför ensidiga och kvalitativt utarmade. Våra beskrivningar av konsekvenserna ovan kan sägas vara kritiska och vi vill här understryka att vi ändå finner inneboende styrkor i alla diskurser. Vi är medvetna om att de synpunkter som ventilerats sinsemellan kan te sig motsägelsefulla och motstridiga. Detta bör ses som ett uttryck för att vi också rör oss mellan diskurser som i sin tur sällan förekommer renodlade. Med denna studie vill vi inte ta ställning eller parti för någon särskild diskurs utan hellre peka på vikten av att som bibliotekarie reflektera över sitt förhållningssätt och sin användarsyn.

Litteratur:

Hedemark, Å. & Hedman, J. 2002. *Vad sägs om användare? Folkbibliotekens användardiskurser i tre bibliotekstidskrifter*. Magisteruppsats vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap 2002:61. Högskolan i Borås. www.hb.se/bhs/upps-02.htm

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (1999). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

E-post: ase.hedemark@hb.se; jenny.hedman@hb.se

En världsuppskattad genre – keltisk folkmusik

Gert-Ove Fridlund

Keltisk folkmusik tillhör de traditionella genrer som länge varit speciellt omtyckta i vårt land. Till skillnad från stilar som exempelvis bluegrass och akustisk country lockar den regelbundet lyssnare både till konserter och skivhandel, endera det rör sig om svenska eller utländska artister. Den geografiska närheten spelar naturligtvis en roll, samtidigt som man ofta finner intressanta beröringspunkter med äldre nordisk folkmusik. Flera inhemska grupper framför också en repertoar i gränslandet mellan keltiskt och skandinaviskt, vilket brukar uppskattas inte minst på pubar och runtom på musikfestivaler. Populariteten har givetvis ytterligare förklaringar.

Keltisk musik är en vid och kanske otymplig beteckning på stilar som har djupast fästen på Irland, i Skottland och Bretagne, och även över Atlanten. Möjligen finns dagens mest aktiva keltiska musikanter i USA och Kanada, där emigranter ur olika generationer gjuter nytt liv i sitt musikarv för att förstärka känslan av samhörighet och identitet. Ibland tycks de kulturella rötterna faktiskt växa med avståndet. De musikaliska accenterna skiljer sig dock, bitvis kraftigt, och spridningen blir ännu tydligare i samband med inlån från andra genrer. Allt detta ger förstas en extra krydda.

Skotsk och irländsk musik tillhör också det som oftast moderniseras, kanske därför att det finns så mycket att gräva fram ur århundradenas gång. Greppen skiftar markant, och risken kan vara att rötterna torkar ut. En hel del projekt lyckas dock förena tradition med förnyelse, och färga sina tolkningar med nya friska idéer. Nedan följer en kortare presentation av några grupper och artister som framför intressant keltisk musik på olika håll.

Ett bra exempel på lyckad modernisering bjuder brittiska

FOTO: THOMAS TURNER

Kate Rusby.

Rob MacKillop.

Natalie MacMaster.

Flook, en spelsugen kvartett som för ett par år sedan slog igenom med albumdebuten "Flatfish". Framgångarna banade väg för flitigt turnerande i såväl Europa som Japan och Australien. Nästa album, alltjämt färskt "Rubai" (Flatfish Records) är ännu ett strå vassare. Musiken är hetare, och här finns en hel del liveenergi, särskilt på skivans medleyn. Liksom tidigare domineras ljudbilden av bandets båda flöjtister, Brian Finnegan och Sarah Allen. Drygt hälften av materialet är eget, resten huvudsakligen traditionellt. Man

kan även höra en vacker version av Ale Möllers "Glasspolska".

Skotska Malinky bär på snarlika intentioner. Redan debuten "Last leaves" (2000) visade starkt väderkorn hos dessa unga musiker, som gärna botaniserar i spännande låtarkiv. På "3 ravens" (Greentrax Recordings) har gruppen utökats till en kvintett. Nyskrivet blandas fortfarande med traditionella låtar, men även de egna styckena har en doft av det förflutna både vad gäller text och musik. Verkliga händelser ur mörka skrymslen ligger ofta till grund för texterna.

Kanske är keltisk symfonirock en rättvisande beskrivning av irländska Cruachan, ett frejdigt band som blandar rock med gammal keltisk musik. Konceptet är knappast nytt, och dessutom svårt, men kvintetten har hittat en nisch som är intressant. "Folk-lore" (Hammenheart Records/Border) visar vilja och frisk energi. Trivsamt nog används verkliga instrument i stället för elektroniska ljudmattor. Här hörs mycket slagverk, irländsk flöjt och gitarrer. Som gästartist medverkar Shane McGowan från The Pogues.

En annan stilblandning märks hos David Wilkie & Cowboy Celtic – för att ta sig över till USA. Coloradobandet rör sig smidigt i den skotska och irländska traditionen, men också Amerika finns med på deras karta. Rötterna smälter samman på album som "Cowboy Ceilidh" och "The Drover Road" (Shanachie/Border). Mest glöder det sångbaserade materialet; gruppen har duktiga vokalister i Denise Withnell och David Wilkie.

Det finns gott om utmärkta sångerskor inom den keltiska musik som görs i dag. Många av dem sjunger på gaeliska – kanske för att markera en förankring

i traditionen. Samtidigt brukar moderna influenser speglas i repertoaren. Somligt kan sorteras in under den rymliga etiketten världsmusik.

Skotskan Mairi MacInnes passar bra in i det mönstret. Hennes musik är både lättillgänglig och rotbaserad. Med åren har hon blivit internationellt uppmärksam och framträtt flitigt på båda sidor om Atlanten. MacInnes är särskilt omtyckt i Spanien och på Cape Breton. Det mesta sjunger hon på gaeliska. Att olika inspiratörer lockat henne till skotsk musik märktes redan på "This feeling inside" (1995), där åldrat material varvades med rockimpulser. En annan inspirationskälla har länge varit havet och naturen, ända sedan barndomen. "The sea was my audience", har hon själv sagt. Intentionen går igen på "Orosay" (Greentrax), där kärlekslåtar och slitstarka ballader effektivt varvas med egna kompositioner. Sättet att blanda leder ibland tanken till Mary Jane Lamond (se nedan). MacInnes' sång fångar, och detsamma gäller kompet – här hörs musiker på piano, harpa, fiol, slagverk, säckpipa och gitarr.

Cathie Ryan – född i Detroit av irländska föräldrar – har hyllats som ännu en betydande röst inom genren. Hon gick sitt genombrott som sängerska i gruppen Cherish the Ladies och har sedan dess blivit ännu mer populär som soloartist. Kanhända beror uppmärksamheten på att hon är så mån om att värda sitt kulturella arv. Närheten till den irländska traditionen är speciellt kännbar på "Somewhere along the road" (Shanachie), där Ryan lyfter fram låtskatter med stark inlevelse. Man kommer ibland att tänka på Sandy Denny, och även Maddy Prior. Samtidigt värmer de akustiska instru-

menten. Vid något tillfälle hörs Kate Rusby, folksångerska från engelska Yorkshire.

Just Kate Rusby hör till de största namnen i sammanhanget. Hon är en ung men redan etablerad röst, som med förkärlek också skriver eget material. Fortfarande står sig hennes albumdebut "Hourglass" (Pure Records) allra bäst.

Gert-Ove Fridlund är bibliotekarie och frilansskribent med bl.a. musik som specialområde

Här talar en skör och innerlig stämma. Soundet är avskalat och rent, och kringgårdat av ensliga stämningar. Rusby lutar helt på sin röst.

Ännu mer bekant är förstas Mary Black, som numera drar rätt mycket åt mainstream. Ansedd är hon hur som helst. Det är svårt att hålla reda på alla utmärkelser som tilldelats den irländska vokalisten. Även albumen börjar bli svärräkneliga – under 90-talet utgav hon ungefär ett per år. "The best of Mary Black" (Grapevine) rymmer smakprov från denna produktiva period (1991-2001), och många känner nog igen en del av materialet. Vad gäller klassikerna kan man inte undvika att jämföra tolkningar av andra artister som här indirekt gör sig påmind, och då står sig Black tyvärr rätt slätt.

En annan veteran bor i Linda Thompson – för att närma sig den brittiska folkrockscenen. Där var hon stadigt etablerad när hon vid mitten av 80-talet plötsligt drabbades av scen-skräck. "Fashionably late" (Rounder/Playground Music Scandinavia) är en välkommen åter-

komst efter lång tids tystnad. Det hörs att lidelsen sitter kvar. Man känner igen värmen och vemodet, och just detta känns rentav starkare än förr.

Keltisk populärmusik framför duon Secret Garden, bestående av den irländska violinisten Fionnuala Sherry och den norske pianisten och kompositören Rolf Lovland. Sedan starten 1994 har de båda triumferat i Eurovisions-schlagersammanhang och sålt skivor i ungefär tre miljoner exemplar.

Instrumentala stycken brukar blandas med populära sånger, som på "Once in a red moon" (Mercury/Universal), där man möter vokalister som Brian Kennedy och Karen Matheson. Annat är mer klassiskt färgat, och förstärkt av fyllig symfoniorkester. Arrangemangen är välgjorda fastän ofta ganska sockrade.

Ibland möter tolkningar där redan de första tonerna viskar om något stort. Man känner att musikern har hittat fram och att tolkningen är sann.

Instrumentet har fått en röst. Samtidigt visar förmedlingen på ett släktskap; troheten mot originalet knyts till en

personlig puls. Inom konstmusiken är pianisten Glenn Gould ett exempel.

Rob MacKillop rör sig mellan klassisk och traditionell musik – hans huvudinstrument är skotsk luta. Han läser sig inte i någon genre och har därför hamnat litet mellan två stolar, delvis försummad av fackpressen. Kanske är MacKillop mest omtyckt utomlands. Efter en konsert i Japan fick han en flock autografjägare på halsen, ända fram till hotellrummet. Lovord saknas ändå inte på hemmaplan. "Flowers of the forest" fick bra kritik, och detsamma gäller aktuella "The healing" (Greentrax). Det är ett genomarbetat album, ett eget porträtt om man vill, indelat i ett tjugotal stämningfyllda etapper med MacKillop's luta i naturlig förgrund. Meditativa passager blandas med hetare stråk, där den glesa ljudväven plötsligt tättnar till. Här finns ingen distraktion, allt är närvaro.

Det händer att endast stillän tycks kunna gjuta liv i en läst repertoar. Greppen har blivit slitna och klassikerna

söndertolkade. Bara tunna avtryck verkar stå i traditionens ställe. Sådan idé-torka drabbar artister inom alla genrer, och en lösning är då att hämta former från andra håll. Inlånen är dock inte riskfria, de medför gärna en ängslig jakt på nischer. Nischerna blir lätt konstlade, så att uttrycken skär sig i stället för att kroka tag. Någonstans på vägen har inspirationen sinat.

Andra litar helt till sina uttrycksmedel, som skotska Pipedown. Kvartetten bildades 1998 och brukar kunna höras varje fredag på sin stampub i centrala Edinburgh. Gammalt och nytt förbinds smidigt i deras repertoar, som bär influenser från Irland, Skottland, Bretagne och även Bulgarien. Säckpipan står i centrum, detta urgamla "instrument of war" som här mästerligt hanteras av Lee Moore. Stora delar av Pipedown's meny kommer fram på "The first measure" (Greentrax), som rymmer ett trettiotal melodier samlade på tolv spår. Tolkningarna färgas av stark passion, och mellan varven friläggs en rent euforisk känsla.

Skivor med Penguin Cafe Orchestra brukar hamna på olika avdelningar i butiken – engelsk folkmusik, world, New age, m.m. Numera får man dock leta. Den brittiska gruppen upplöstes i slutet av 90-talet, sedan kompositören och multiinstrumentalisten Simon Jeffes gått bort. 4-cd-boxen "A history" (Virgin Records) rymmer ett fem timmar långt urval från PCO's verksamhet. Utöver liveupptagningar återfinns toppar från album som "Signs of life" och "Union cafe". En del utgivet material förekommer också. Musiken är varm och romantiskt avskalad, känslorna trängt djupt. Samtidigt finns en lätthet i anslaget. Själv kallade Simon Jeffes sin musik "imaginary folklore" alternativt

Slainte Mhath.

FOTO: CHERYL SMITH

kanadensiska Cape Breton Island, där akustiska blodband länge befruktat kulturodlingen. Här kan man verkligen tala om en specifik musikalisk accent – fastän ön inte är särskilt stor. Till de mest allsidiga hör Mary Jane Lamond, begåvad vokalist m.m. som gärna förser sina produktioner med en modern ljudvärld. Intensiteten är stark på album som "Suas e!" (BMG) och "Làn Dùil" (Universal), där

hon blandar a cappella med utlevande folkrock. Trots medryckande popfasetter tar det ibland tid att beröras, musiken kan först kännas stram och kalkyle-rad. Men den är i högsta grad hållbar. I den något yngre generationen hittar

man bland annat Slainte Mhath, en fascinerande grupp med ett personligt förhållande till den keltiska traditionen. Kvintetten, som bland annat besökte Sverige i fjol, låter den bretonska ton-dialekten gå fram utmärkt på sina två album, och en del av materialet känns igen i tappningar av andra Cape Breton-musikanter, däribland Natalie MacMaster. "VA" (Greentrax) leder längre än debuten. Utan att tappa fästet i traditionen har bandet nu gjort djärvare arrangemang. Rytmerna är tyngre, ibland spetsade med inlån från rock och surf. Passionen lyser alltid fram, och man förstår att Slainte Mhath firat triumfer på konserter och turneer runtom i USA och Europa.

Nämnda MacMaster har kallats vir-

tuos och ambassadör, och mycket mer. Många menar att hon är den keltiska musikens största talang på fiol, något som väger extra tungt med tanke på mycket skarp konkurrens. MacMaster har tilldelats tunga priser och även blivit populär i vidare kretsar. Under senare år har hon delat scen med bland andra Paul Simon, Carlos Santana, The Chieftains och Pavarotti. MacMaster skivdebuterade som 16-åring, och har sedan dess släppt drygt en handfull album. Hon brukar växla mellan en traditionell och en modern inriktning – polerna representeras på hennes två främsta album ("My roots are showing" respektive "In my hands"). Samtidigt visar varje produktion ytterligare slipningar av hennes teknik. Sådant hörs ju bäst från scen, och det var hög tid för ett livealbum. "Live" är en välmatad dubbel-cd med material från två konserter. Först ut är en timslång upptagning från ett framförande i Ontario, där kända skotska melodier fått en djärv och modern slagsida. MacMaster glider ledigt mellan medleyn, stödd av ett fylligt och bitvis tungt komp.

Närmast euforisk låter MacMaster sedan på den andra cd:n, där man flyttas till hennes hemtrakter på Cape Breton. Här bjuds till stepdans med toner i typiskt lokal tappning. Kompet är sparsamt, endast piano och gitarr. Stämningen är hög. Man hör publikens tjo och känner vibrationerna av danssteg. Det är just på hemmaplan som Natalie MacMaster trivs bäst. "Ingenting går upp mot att spela på Cape Breton, stämningen är obeskrivlig", betonade hon med ett leende under en intervju i Houston, Texas för ett par år sedan. Nog är detta svängig dansmusik – och en av de största lyssnarrekommendationer man kan ge.

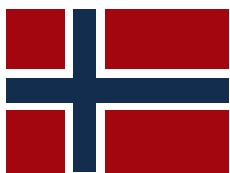
E-post: fridlund2001@yahoo.se

"modern semi-acoustic chamber music".

Rubriceringarna träffar.

Lika stillsamma folktoner bjuder Alisdair Fraser & Paul Machlis – en skolad duo som banade väg för den syntes av keltisk musik och New age som var speciellt omtyckt på 90-talet. Sedan samarbetet inleddes för ett par decennier sedan har deras skivor sålt i stora upplagor och även fått fin kritik. Duon övertygar framför allt i teknisk mening – inte minst på rätt färska "Legacy of the Scottish fiddle, volume one" (Greentrax), där de gör ett tims-långt besök hos nationens klassiska mästare. Fraser tillhör för övrigt den keltiska musikens flitigast anlitate gästviolinister.

Det är närmast ofrånkomligt att slutligen ta med ett par artister från öst-

Norges bibliotekvesen har aldri stått overfor større utfordringer. Vi er bare i starten av en digital omvandlingsprosess. Endring av bosettingsmønster, mediemønster og økningen av desentralisert utdanning og internettbaserte studier preger i økende grad samfunnet og bibliotekene. Kravene til oppdatert og korrekt informasjon innen forskning, utdanning og andre samfunnsområder er større og viktigere enn noensinne. Problemene er ofte ikke lenger mangel på informasjon, men snarere å ha metoder og strategier for å sile informasjon både med hensyn til kvalitetssikring og å fjerne irrelevant støy. Mangfoldet på internett øker også kravet til kildekritikk. Det må fortsatt være en høyt prioritert offentlig oppgave å opprettholde databaser og gjenfinningssystemer i bibliotekene som er troverdige og som baserer seg på allment aksepterte prinsipper og metoder. Kommersialiseringen av gjenfinningssystemene i søkemotorene på internett ved at det er mulig å kjøpe seg plass høyere opp på trefflistene svekker alvorlig tilliten til at mekanismene i internett-konstruksjonen i seg selv er tilstrekkelig i et moderne informasjonssamfunn.

Norge trenger et innsatsprogram for bibliotekene

Helge Salvesen och Frode Bakken

Et enstemmig Storting og to ulike Bondevik-regjeringer og Stoltenberg-regjeringen har sluttet opp om satsingen på ABM-prosjektet (arkiv, bibliotek og museum) slik dette er presentert for offentligheten de siste to-tre årene. ABM innebærer omorganisering og forutsetter vilje til nytenkning. Dette blir en sektorovergripende satsing - det vil si at det nye fellesorganet ABM-utvikling skal dekke bibliotekene innefor hele biblioteksektoren, fra folkebiblioteket i Berlevåg til Universitetsbiblioteket i Oslo. Dette er også et premiss fra Stortinget ved behandlingen av St. meld. nr. 27 (2000-2001) "Gjør din plikt - Krev din rett - Kvalitetsreform av høyere utdanning" og har også vært forutsatt i Norsk Bibliotekforenings og Universitets- og høyskolerådets holdning til ABM-utvikling.

Større grad av samhandling i norsk bibliotekvesen er særlig påkrevet når knappe budsjetter presser den enkelte institusjon til reduksjoner også på bibliotekkapitlene. Biblioteksystemene nasjonalt og internasjonalt har alltid basert seg på en vesentlig grad av samhandling og felles utnyttelse av samlinger, gjenfinningssystemer og nettverksløsninger. Med knappere ressurstilgang står en paradoksal i fare for å redusere slagkraften i en samlet ressursdisponering ved at det enkelte ledd i nettverket utelukkende eller i hovedsak tvinges til å prioritere lokale behov. I en slik situasjon må sentrale statlige myndigheter sikre kunnskapsallmen-

ningen og erkjenne at typisk nettverksbaserte fenomener som bibliotek må ha "overrislingsmidler" i form av sentralt baserte tilskudd. De kunnskaps- og informasjonsressursene som finnes i de enkelte offentlige bibliotek er alle anskaffet for skattebetalernes midler. La ikke investeringer gå til spille gjennom misforstått "modernisering".

Vi tar det for gitt at en ABM-satsing vil innebære et innsatsprogram som omfatter både bibliotek, museum og arkiv. Men det må være en absolutt forutsetning, dersom dette organ skal bli et kraftsentrum innenfor samfunnets minneinstitusjoner, at ingen av de tre sektorene blir forfordelt eller sanksjonert. Et stikk i hjertet har både biblioteksektoren og arkivsektoren opplevd ved at statsbudsjettet for 2002 og framlegget til statsbudsjett for 2003 entydig prioriterer museumssektoren. Dette kan vi ikke leve med over tid. Det er derfor å håpe at Samarbeidsregjeringen og dens støtteparti Frp sikrer dette i budsjettssammenheng. Høyre og Frp gikk under behandlingen av St. meld. nr. 27 (2000-2001) lenger enn bare å se positivt på opprettelsen av ABM-utvikling. Disse to partier hadde følgende tilleggsmærknad:

"Komiteens medlemmer fra Høyre og Fremskrittspartiet er enig i Skrede-utvalgets forslag om å avvikle Riksbibliotekjenesten, men finner samtidig grunn til å understreke at dette forslaget ikke angriper det grunnleggende problem for bibliotekene innenfor høyere utdannelse: At

det ikke finnes driftsmidler til å opprettholde et tilfredsstillende bibliotektilbud ved universiteter og høyskoler.”

I regjeringsposisjon har man nå mulighet for å realisere slike ønsker.

ABM skal bety en betydelig øket satsing på de tre sektorområdene arkiv, bibliotek og museum. Etter en opptrappingsperiode på fem år skal bibliotekområdet tilføres årlig 72 mill. kroner mer enn dagens nivå. Bibliotekorganisasjonene har som utgangspunkt at denne økede satsingen skal få en reell innvirkning på bibliotekvirkeligheten ikke bare på sentralt hold. Også ute i biblioteknorge må denne satsingen få en reell effekt. Da må bibliotekmiljøet delta aktivt i å forme krav til hvordan en slik øket satsing skal benyttes.

Etter vår oppfatning må det må komme et innsatsprogram for bibliotekene som representerer modernisering, effektivisering, demokratisering og nærhet til brukere. Alt dette er mulig hvis midlene brukes målrettet.

Noen viktige elementer i et innsatsprogram for bibliotekene må være:

Å skape det såkalte sømløse bibliotek, dvs. et bibliotektilbud som gjør at bibliotekbrukere skal kunne henvende seg til bibliotek uavhengig av type og størrelse for å få bibliotek tjenester. Både Bondeviks regjeringer, Stoltenbergs regjering og et samlet Storting har sluttet seg til disse allmenne intensjonene. Nå blir det nødvendig for regjeringen i forslag til statsbudsjett for 2003 å sikre at disse intensjonene realiseres. Dette kan blant annet skje ved at myndighetene etablerer en felles inngang på internett til alle litteratur- og informasjonsressursene i de offentlig finansierte bibliotekene med blant annet felles katalog over tilgjengelige dokumenter og felles bestillingsfunksjon. Elektroniske og andre kunnskaps-

verdier i disse bibliotek er en del av befolkningens felleseidendom – etablert og utviklet ved offentlige midler.

Videre må det etableres en kompensasjonsordning for fjernlånsleveranser slik at bibliotek som yter særlig mye i det nasjonale systemet for lånesamarbeid ikke rammes urimelig. Dette vil være i tråd med stortingskomiteens behandling av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets budsjett for 2001 og i tråd med forslag fra et samlet norsk bibliotekvesen.

En enkel og effektiv tilgjengeliggjøring av elektronisk informasjon særlig når det gjelder elektroniske vitenskapelige tidsskrifter ved landets universiteter, høyskoler og forskningsinstitusjoner er nødvendig for å sikre oppdaterte kunnskapskilder levert direkte på egen pc til den enkelte forsker og studenter. I dag har en innenfor høyere utdanning og forskning i for liten grad utnyttet potensialet og stordriftsfordelene for å øke servicegraden og redusere kostnadene.

Det er viktig å øke innsatsen for å utnytte ressurser bedre. Det kan være et betydelig potensiale for interkommunalt samarbeid. Landet har 435 kommuner og 434 driftsenheter for bibliotek. Det er bare to av landets kommuner som har funnet sammen i et reelt interkommunalt driftsfellesskap selv om den gjeldende bibliotekloven ikke legger noen hindringer i veien for slike tiltak. Vi ønsker at myndighetene raskt går inn med stimuleringsmidler for å bidra til å teste ut ulike typer interkommunalt samarbeid som også innebærer at en i større grad tester ut større driftsenheter av typen som drives i Tønsberg og Nøtterøy. Dette må foregå som en frivillig prosess for kommunene hvor gevinstene for befolkningen ved større biblioteksystemer blir vurdert og analysert på basis av

prøvedrift. Sentralt i dette står spørsmålet om kompetent personell, data-systemer og samlinger men også andre forhold kan spille en rolle. Det er viktig i en slik sammenheng å styrke samfunnets satsing på bokbussdrift som en rasjonell og brukervennlig bibliotekløsning og en løsning som bringer bibliotektilbudet nærmere det enkelte lokalsamfunn og den enkelte

Helge Salvesen är professor

i historia och biblioteksdirektör vid Universitetet i Tromsö där han också leder universitets- och

högskolerådets s.k. bibliotek-utvalg.

Frode Bakken är överbibliotekarie vid Högskolan i Telemark och ordförande i Norsk bibliotekforening.

bruker i vårt langstrakte land. Beklageligvis tvang Stortingets flertall gjennom en ordning våren 2000 hvor det øremerkede tilskudd til bokbussdrift er fjernet. På det tidspunktet hadde Norge ca 50 bokbuss – en jumboplass i Norden. I dag – to år etter stortingsvedtaket – er antallet bokbuss redusert til under 40. Norge trenger en nasjonal bokbussplan som kan være rettesnor for myndighetene i det videre arbeidet med å styrke denne tjenesten.

Vi utfordrer Regjeringen med Valgerd Svarstad Haugland og Kristin Clemet som de viktigste ”bibliotekministrene” til å stå fast ved lovnadene de tidligere har gitt og sikre et innsatsprogram for bibliotekene.

E-post: frode.bakken@hit.no
helge.salvesen@ub.uit.no

"När jag hört mig läsas"

Ur författares brev till en uppläsare

Lillemor Widgren

Uppläsaren, som var min far, hette Olof Widgren (1907-99) – nedan kallad OW. Han var skådespelare och under många år ofta anlita som uppläsare i radio, bl.a. för presentation av ny lyrik. Jag har under de senaste åren gått igenom såväl hans boksamling som brevsamling.

Största delen av den omfattande boksamlingen, en skådespelares arbetsbibliotek, utgörs av verk inom teater/film-, litteratur- och konsthistoria. Andra väl representerade områden är bl.a. lyrik, dramatik, musik, filologi och psykologi. En del av samlingen finns nu i Dansmuseets bibliotek (Rolf de Maré Study Center). Det gäller främst två områden, som OW särskilt samlade på: dräkthistoria och stilhistoria.

Brevsamlingen kan indelas i tre huvudgrupper (utöver familjbrev o.likn.). Störst är samlingen teaterbrev, d.v.s. brev från skådespelare, regissörer, teaterchefer m.fl. – en samling med inblickar i nordiskt teaterliv under 70 år. Mest omfattande är en samling brev från åren 1932-87 skrivna av OW:s vän Sigmund Torsteinson i Bergen, teaterkritiker och intendent vid Trolldhaugen. Övriga huvudgrupper rör brev från konstnärer och från författare. Bland konstnärsbreven finns brev från flera nära vänner. Även bland författarbrev finns vänbrev, men också mer yrkesmässiga brev inför och efter uppläsningar och rollgestaltningar.

Den presentation som här följer gäller några sådana brev,

ett urval som kanske kan vara av allmänt intresse som författarkommentarer till egna verk.

Så ska det låta, sa' Ekelöf

Han uttryckte sig inte så; men inför en radiouppläsning 1938 ur *Köp den blindes sång* skrev Gunnar Ekelöf till den jämnåriga uppläsaren, som han då inte kände, hur han tänkt sig pauser och tonfall. Tillsammans med ett exemplar av boken skickade han ett brev med kommentarer till tecken han skrivit i boken för att markera pauser m.m.:

Jag medsänder detta ex. egentligen bara för skams och skojs skull, men jag ber Er för guds skull inte använda Er av anvisningarna om det faller sig svårt eller onaturligt för er och vill över huvud taget inte verka besvärlig eller påträngande eller någonting, utan Ni skall göra som Ni själv tycker. Framför allt är det, trots de många tecknen och undren, inte fråga om stora variationer utan om så vitt möjligt omärkliga och organiska övergångar, särskilt är det inte stora tonfallsvariationer och endast mycket försiktiga rytmska sådana. Den blinde monologerar ju ganska släpigt hela tiden och dessutom är det fråga om en skillingtryckspastisch.

Förmodligen är Ni förtrogen med det teckenspråk jag använt... (Förklaring av tecknen)... Blande Johan brukar ju

→
Pf *Visst har jag varit dig trogen...!
Hunger- och strejkkravaller...!
Där gick det nöjet åt skogen...!*

~
Köp den blindes sång!

*Och gatans duvor plockar
och lockar och pockar
och bugar djupt och niger,
bestigs och bestiger
för sommarn är nära
och allt står i blom.
Och sommaren randas
och kvava dofter blandas
av asfalt och tjära
med doft av gatans lindar
och trottoarn blir tom.
Och åskvädren mullrar
och tornuren slår
och dagarna går,
ills höstvindar susar
och höstlöv skräpar*

Ur *Köp den Blindes sång*,
1938, med Gunnar Ekelöfs anvisningar
inför radiouppläsning samma år.

dra lite uppåt på Kööop och en spår-
vagn släpar sin grå melodi kan ju med
lämpligt använda kvarts eller halv-
toner (mera är det överhuvud aldrig
fråga om) släpa med spårvagnen en
bit. De viktigaste tempo- och forte-
beteckningarna har jag strukit under,
det övriga kan negligeras.

Läser Ni I skogen om natten så
gör rekorderliga pauser vid asterisker-
na, så att det hörs att det är fråga om
glimtar, inte om en sammanhängande
dikt.

Och tro för övrigt inte att jag är så
besvärlig och petnoga som jag just nu
verkar, utan ge katten i mig.

Efter uppläsningen
kom ett brev daterat
20/12 1938:

Kära herr Widgren!

Eftersom det varit så
mycket skriverier i det här
radioämnet och jag är rädd
att jag kanske sårat Er med
mina små vrenskningar, ville
jag bara sända Er några ord
till tack för den vackra upp-
läsningen!...

...Det har hänt mig många
gångar när jag hört mig läsas
att jag skämts över mig själv
och över den som läst, över
hans uppfattning av mig. Sådant
är pinsamt när man lider av en
våldsam självkritik och det är
fråga om ting med vilka man
arbetat så att man nästan förlorat

förmågan att återuppleva dem i den
form de fått. Skäms gör man mest när
någon kall eftersägarröst läser upp döda
bokstäver: man känner sig själv sådan.

Jag kan nämna för Er att jag inte alls
skämdes över mig själv när jag hörde Er
läsa! ty Ni gjorde det med den värme
jag från början menat, fast jag sedan så
ofta trott att den gått förlorad i tryck-
svärtan. ...

Om OW som lyrikuppläsare skrev
Matts Rying i *RiR/TV* 1962 och
nämnde bl.a. hans tolkningar av "i dub-
bel bemärkelse stora dikter som Rilkes
Duinoelegier och Eliots kvartetter
... Gärna talar han om dessa skalders,
berättar hur passager i deras verk stannat
i minnet till hjälp och tröst."

Till Eliot återkom OW ofta. (Mig
gav han en första Eliotlektion som för-
beredelse när jag skulle se en föreställ-

*Olof Widgren med
döttrarna Lillemor
och Kerstin 1942.*

Det var emellertid rart av dig att skriva och motivera så utförligt och vad det är roligt att se någon arbeta så allvarligt! Men en sak måste jag säga: jag tvivlar på att Eliot är värd en sådan möda. Det är en blindgång, en återvändsgränd eller två tunnlar som inte möts, för den Eliotska tunneln är sprängd med 2" avviselse. Då tror jag mer på de helt avvisandes chans att möta den andra tunneln, den närobbiga, läsarens, lyssnarens eller artbjudandes tunnel. De möter den andra vägen. Lo presi nel culo, lär Napoleon ha sagt om slaget vid (?) Algeante. Amass

Ekelöf om Eliot i brev 1953.

Lillemor Widgren har varit bibliotekarie och lärare i referenslitteratur

ning av *Släktmötet* på Dramaten 1948.) Till roller som OW var särskilt glad att ha fått göra hörde läkaren i *Cocktailpartyt*, och åtskilliga gånger – i radio och vid uppläsningar i andra sammanhang – återvände han till *Fyra kvartetter*. Inför en radiouppläsning 1953 ur den ("East Coker") skrev han till översättaren Ekelöf angående tolkningen av raden "we must be still and still moving". Ekelöf svarade från Hjärnarp:

... jag har gått i vinterkvarter och så som jag just nu befinner mig, med alla böcker nedpackade, kan jag inte säga om din anmärkning annat än att om du finner den nödvändig för dig och för

din tolkning så skall och bör du göra ändringen. ... rart av dig att skriva och motivera så utförligt och vad det är roligt att se någon arbeta så allvarligt! Men en sak måste jag säga: jag tvivlar på att Eliot är värd en sådan möda ...

I en serie radioprogram 1988-89 intervjuades OW om teater- och radiominnen. Ett samtal om radiominnen inleddes med en äldre inspelning där OW läste en dikt av Johannes Edfelt ("Lång väg har minnet att färdas..."). Edfelt var en av de första av samtida skaldar som OW kom i närmare kontakt med tack vare Dagens dikt och andra radioprogram. Det blev en tradition att OW i radio läste ur nya Edfeltsamlingar. OW berättar i radiosamtalet hur han uppskattade att få göra det och talar bl.a. om hur han tidigt fängslades inte bara av "tankevärlden" utan också av musikaliteten, vokalmusiken i Edfelts dikter.

"Whisky må med tanke på den stora skara radiolyssnare som är good-templare ändras till kaffe el.dyl."

Det rådet gav Johannes Edfelt i brev från Finland inför en radiouppläsning 1935 av då ännu inte publicerade dikter och liksom Ekelöf kommenterade han sitt "teckenspråk":

...Jag har det intrycket, att du är särskilt skickad för det parlando jag som poet – men kanske inte på nattkällare – har till tonart. Du har nog också sinne för mina tankstreck, som jag verkligen inte utsätter i onödan. De betecknar alltid ett nytt moment, en omkastning, en peripeti, om du så vill.

Även för andra uppläsningstillfällen än i radio valde OW ofta dikter av Edfelt, liksom av Karl Vennberg, en annan samtida vars nya diktsamlingar ofta presenterades i radio med OW som uppläsare. I ovan nämnda radiointervju nämns framför allt *Fiskefärd* och vilket starkt intryck den gjorde på OW redan vid en första läsning.

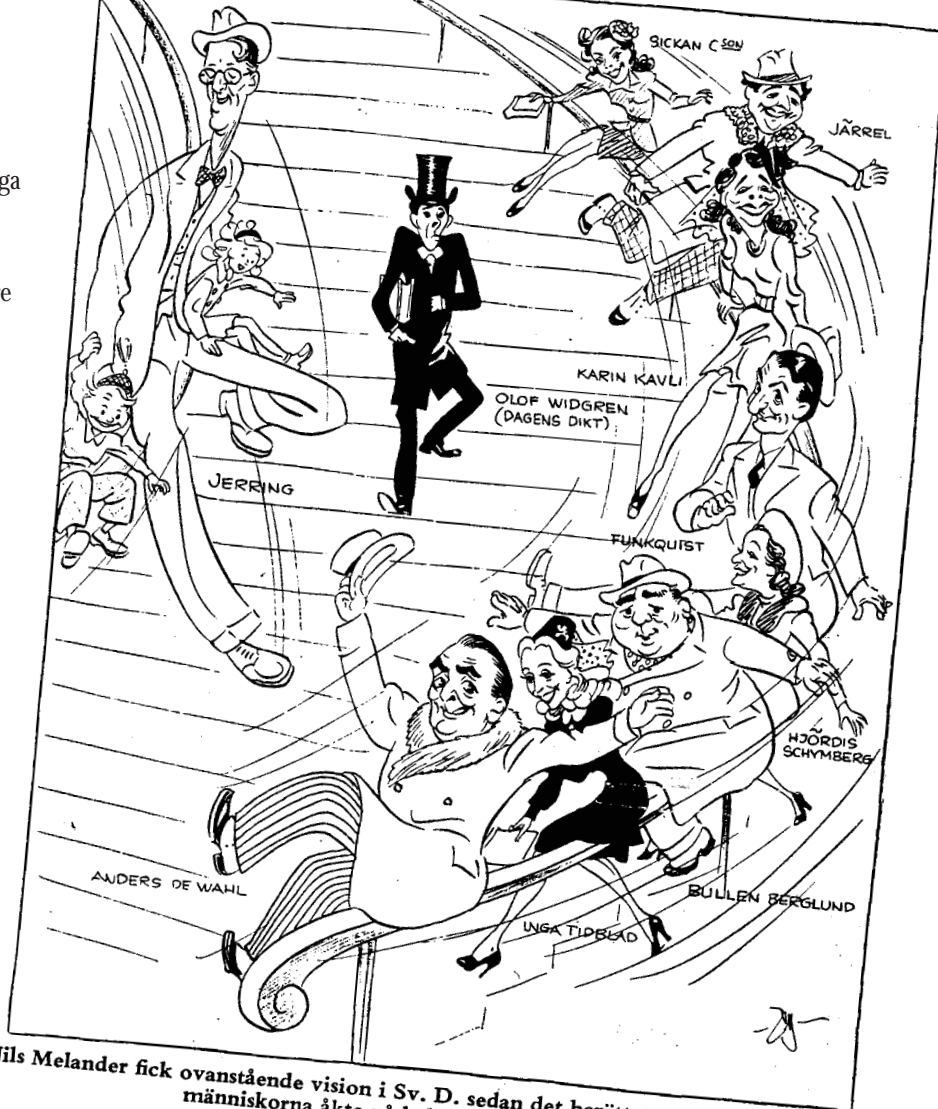
Med särskild värme talar OW i flera intervjuer om sina mångåriga kontakter med Pär Lagerkvist och Harry Martinson. Dikter av Martinson hörde till de ofta återkommande i OW:s uppläsningar och till hans starkaste radiominnen hörde rollen som Magellan i Martinsons *Lotsen från Moluckas*. I radio – och på andra håll – fick OW många tillfällen att läsa både lyrik och prosa av Lagerkvist, och både i radio och på scen – och även film – fick han framställa flera av dennes rollgestalter. Det roade honom att ibland få ta fasta på det småländska hos Lagerkvist, eftersom han själv – på fädernet – hade småländsk bakgrund.

Oftare fick han genom sina många Fridegårdsuppläsningar ta fram en annan sida av sin bakgrund, den uppländska. Författare och uppläsare kommenterade ofta sin gemensamma bakgrund: Fridegårds farfarsfar och OW:s mormorsfar hade varit soldater i samma kompani av Upplands regemente. Fridegård har i flera brev uttryckt sin uppskattning av OW:s känsla för "enköpingspråket".

Lyssnande författare

Urval och ordningsföljd inför radiouppläsningar diskuteras i flera av författarbreven, andra handlar om reaktioner efter att ha "hört sig läsas". Några av brevskrivarna tycker att de gett uppläsaren/rolltolkaren en svår eller otacksam uppgift. Sigfrid Siwertz har t.ex. beklagat att "Brutus' roll är så lång". Rabbe Enckell skriver "tack för Polymestor" och säger att "uppgiften var kanske icke så tacksam, men såsom Ni löste den var jag glad för att både fasadens stramhet och den inre osäkerheten och hjälplösheten blev så utomordentligt framställda, brytningen mellan vilja och kunna blev klar såsom det var avsett ...". Efter att ha hört Martin går i gräset skrev Björn-Erik Höijer om "den ganska svåra uppgiften att ge Martins värld konkretion och trovärdighet... Jag tror jag kan bedöma hur pass svårt företaget var (boken håller ju inte i alla stycken, och där är krångliga kast mellan full naivitet och normaltillstånd) – och jag kan nog säga, att ingen i det här landet kunde ha klarat uppgiften bättre..."

Andra berättar hur de under en uppläsning "återupptäckt" egna verk. Några exempel:

Nils Melander fick ovanstående vision i Sv. D. sedan det berättats att de danska radio-människorna åkte på ledstängen från sin studio.

... åtminstone två dikter – blåkräksdikten i Gatukorsning och slutdikten i Vårövning – lyckades du förnya också för mig. Och att få en författare att återvända till dikter som han har tröttnat på eller glömt därför att han från början inte har omfattat dem med mer än halv känsla, det tror jag hör till det allra svåraste. Där jag vill minnas att det fanns bara nihilistisk akrobatik som i kråkdikten, lyckades du få fram ett slags human ironi, som det glädde mig att fortfarande få kännas vid...

(Karl Vennberg 1955)

... Olofromanen ... har inte läst det där stycket på åtskilliga år och lyssnade nu med öppet sinne. Allt det där gamla

"Dagens snyft" i OBS! 1946.

steg plötsligt upp och blev så levande – en nästan glömd verklighet...

(Eyvind Johnson 1952)

... Väster om väg... och jag måste säga, att när Du framställde scenerna och gav orden den rätta betoningen, satt jag och sade för mig själv: har du verkligen skrivit det där?...

(Einar Wallquist 1946)

I OW:s brevsamling har jag också hittat exempel på hur diktare upplevt andra diktars ord i radio. När Johannes Edfelt 1974 tackar för en uppläsning,

Till Olof Widgren [Magellan]
från Harry Martinson
i tacksamhet
och värnskap

I särtryck (1948) av Lotsen från Moluckas.
Ett hörspele om den portugisiska
sjöfararen Magellans världsomsegling 1519-1522

berättar han att "Eyvind J. ringde mig och var också av denna åsikt..." och när Stig Carlson som Dagens dikt hört Birger Sjöbergs "Evhigeten hörde någon ropa Aj!" skrev han till uppläsaren: *Just så ska den ju läsas, med Din attack – och sedan den osökt riktiga musikvinjetten efteråt: Bartók. Ja, det var utsökt...*

Lukasevangeliets författare hörde inte på radio, men 1937 skrev Anders Frostenson om en "sällsynt levande" uppläsning av julevangeliet och berättade att han själv "oändligt ofta vändats inför den vanskliga och viktiga uppgiften att återge bibelordet..."

Solveig Lundgren har i sin avhandling om radion och skönlitteraturen 1925-1955 citerat Hagar Olsson, som i *Idun* skrivit hur hon genom radiouppläsningar (OW) upptäckt den fina skalden Olle Svensson och fått fördjupat intresse för Jan Fridegård.

Röster i radio

Lundgrens avhandling (Uppsala 1994)

har titeln *Dikten i etern*. På omslaget ses en av OW:s närmaste arbetskamrater – på scen, på film och i radio. Det visar Anna Lindahl under en inspelning av Selma Lagerlöfs Löwensköld-trilogi, sänd som radioföljetong 1944-45. Med Anna Lindahls röst och uppläsningkonst blev den ett av vår radiohistorias mest lysande exempel på radions betydelse som förmedlare av skönlitteratur.

Radioföljetonger och Dagens dikt behandlas utförligt i *Dikten i etern*, som inleds med Hjalmar Gullbergs rader om sänggudinnans möte med lyssnare "mitt på dagen klockan tolv" i den första antologin *Dagens dikt* (1943).

Programpunkten Dagens dikt tillkom 1937 på initiativ av Pontus Bohman, under många år chef för radions uppläsningssektion. – Ett par år senare kom programmet att få en speciell betydelse som "lyrisk kommentar" till världshändelserna. Kurt Lindal kallar det i sin bok *Självcensur i stövelns skugga* (1998) för en ventil "som gjorde det möjligt att säga sådant som inte passade sig att framföra på ren prosa".

Dagens dikt kom tidigt att kallas "Dagens snyft" och blev ett tacksamt ämne för imitatorer och skämttecknare. OW medverkade redan från början som en av "snyftarna". Hans röst imiterades ofta och jag var vid läsning av författarbrevens intresserad av att se om där fanns reaktioner liknande imitatorernas. Några författare har nämnt själva rösten, stämman, men då i ordalag som t.ex. "din röst så väl modulerad" (Johannes Edfelt) och "tack för Er rösts vibrato" (Lars Englund).

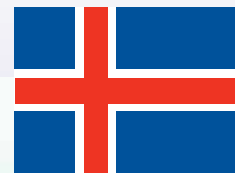
Solveig Lundgren skriver i sin avhandling också om röster – författares, skådespelares, föredragshallares – och påpekar hur bristfällig inspelningsteknik

förr kunde framtvunga ett onaturligt röstläge. I radiointervjun 1989 berättar OW hur uppläsare kunde bli tvungna att nästan skrika in i mikrofonen, den gamla "sockerbiten". – Som t.ex. i en direktsänd lyrikuppläsning under pågående teaterturné, då en fysiksal i stadens läroverk fick tjänstgöra som inspelningsstudio och inspelningsledaren/fysikläraren efter påbörjad uppläsning kom tassande med en lapp på vilken stod "Tala starkare!"

För den intervjuande Ingrid Hiort af Ornäs berättar OW också om dramaten kring direktsändning av *Den heliga natten* en julafton på 40-talet. Oratoriet, med text av Hjalmar Gullberg och musik av Hilding Rosenberg, brukade sändas från Stockholms konserthus och dit kom recitatören, OW. Han visste inte att utsändningen det året skulle ske från Musikaliska Akademien. Lyssnade Gullberg? Kunde han i så fall ana vad Rosenberg fick se: en snöblöt uppläsare, som iförd galoscher i allra sista ögonblicket hann fram till mikrofonen när stunden var inne för "Och det hände sig vid den tiden..."

Utöver Solveig Lundgrens bok, breven till OW och egna minnen har jag använt bl.a. följande källor och litteratur:

Radioprogram m.m: OW berättar minnen för Gunnar Ollén, 1-2. P1 2-3 dec. 1982. – OW berättar teater- och radiominnen för Jan Blomberg och Ingrid Hiort af Ornäs, 1-5. P1 1988-89. – OW berättar minnen för Per Lönndahl 97-11-05. Insp. för NFTU (Nordisk Film- och TV-union). Beyer, Nils, *Skådespelare*, 1945 *Röster i radio-TV* 1962:10, s 22-23, 48-50 (Matts Rying om OW) Öhngren, Lars, *Att vara skådespelare*, 1963

Islands nya nationalbibliotekarie har många visioner

Gunilla Heick

Den 1 april 2002 tillträdde Sigrún Klara Hannesdóttir posten som ny nationalbibliotekarie på Island, efter nästan fyra år som direktör för NORDINFO i Helsingfors.

– Det var underbart att komma tillbaka till Island, där jag har min familj och mina rötter. Samtidigt är det en stor och spännande utmaning att arbeta som nationalbibliotekarie, eftersom Nationalbiblioteket har så enormt stor betydelse för det isländska samhället. Det är både depotbibliotek för allt som ges ut på Island och tillika universitetsbibliotek för Islands universitet. Man kan säga att Nationalbiblioteket har två olika roller: Vi ska dels bevara det isländska kulturarvet – alla böcker och handskrifter som samlats in genom århundradena. Och dels måste vi göra allt vi kan för att stöda forskningen inom universitetet, som nu har 7 000 studerande.

När man kommer med nya idéer till en gammal etablerad institution får man givetvis lov att gå litet försiktigt till väga, känna sig för och se vad som är realistiskt att försöka ändra på. Men Sigrún Klara har många visioner:

– Redan efter den första månaden satte jag igång med att arbeta på en ny strategi. Jag tyckte det var enormt viktigt att få fram idéer om hur man såg på bibliotekets framtid. Så vi höll ett dygnslångt brainstorming-möte, där de 35 deltagarna fördelade sig med en tredjedel från vardera universitetet, personalen och från dem vi i praktiken ska betjäna, nämligen allmänheten, studenterna och näringslivet. Det var en fin blandning, och alla deltagarna var mycket ivriga och positivt inställda.

– Vårt tema var: "Hur ska biblioteket se ut om fem år?" – och slutresultatet blev 92 idéer att arbeta vidare med! Bland dem kunde vi se två huvudlinjer som tydligt skulle prioriteras: å ena sidan det elektroniska nationalbiblioteket, å andra sidan det elektroniska forskningsbiblioteket. Så jag har nu etablerat två utvecklingsområden som utgör ett paraply över hela det framtida arbetet.

– Under det elektroniska nationalbiblioteket hör isländska bibliografier och allt som blivit digitaliserat av gammal isländsk litteratur: böcker, handskrifter, tidskrifter – allt som

är en del av det isländska kulturarvet.

– Huvudsaken inom det elektroniska forskningsbiblioteket är de utländska licenser vi har underskrivit med tidskrifts- och databassäljare. Det som är ganska speciellt med de här licenserna är att största delen av dem gäller för hela landet – inte bara för något bibliotek. Många av licenssäljarna ser det som mycket spännande att på det här sättet kunna ge hela befolkningen tillgång till

**Gunilla Heick är finlandssvensk
frilansskrivande bibliotekarie
verksam i Danmark med bl.a.
olika uppdrag för Nordiska
Rådet och Ministerrådet**

vetenskaplig information. Det enda som krävs är att man har en mailadress som slutar på .is – genom att man bor på Island och har en länk till det isländska nätverket – oberoende av om man har en länk till någon institution.

En annan nyhet som Nationalbiblioteket småningsom gärna vill bjuda på är möjligheten till elektronisk publicering:

– Bland forskarna hade det hög prioritet att deras rapporter och forskningsmaterial skulle kunna göras tillgängliga för allmänheten genom Nationalbibliotekets hemsida.

Under strategiarbetet kom det fram att näringslivet har ett stort behov för informationstjänster. Också detta område vill Nationalbiblioteket utveckla.

– Bland annat fick vi förslag om att ha all existerande information om Europeiska Unionen, och att biblioteket skulle ha en expert som behärskade alla frågorna omkring EU och kunde ge företagen information direkt

i handen. Många företag på Island är så små att de inte har råd att anställa en egen informationsspecialist.

Något som Sigrún Klara lägger stor vikt på är att Nationalbiblioteket ska vara öppet och välkomnande för allmänheten.

– Det är många som ser den vackra byggnaden men som aldrig kommit sig för att gå in i den, eftersom de inte haft något speciellt ärende eller kanske tänkt att varför skulle lilla jag? Därför deltog vi i somras för första gången i Reykjavíks kulturnatt med eget program – jag tänkte att det kunde vara en idealisk början på vår nya linje. Vi har ju så fantastiskt fina samlingar omkring alla möjliga sidor av den isländska kulturen. Vi diskuterade fram och tillbaka omkring vilket tema vi skulle välja, och slutligen kom vi fram till "Häxeri på Nationalbiblioteket". Det fanns nog sådana som rynkade på näsan och sa att herregud, ska vi nu börja trolldom? – och undrade om det temat verkligen var tillräckligt respektabelt för oss? Men vi hade en väldigt duktig organisationskommitté som utvecklade ett otroligt fint program. Vi hade till exempel utställningar av gamla handskrifter med trolldom och runor och magiska tecken, och böcker med handläsning; vi visade videor som handlade om trolldomskonst i andra länder. Och från ett litet museum på nordvästra Island som specialiserat sig på häxeri kom de och berättade historier för både vuxna och barn och hade försäljning av egna varor – allt det här är ju en del av vår folkliga historia och vårt gamla sagoarv.

– Det var en underbart solig och varm dag, så vi hade också ansiktsmålning för barn utomhus. Och i restaurangen serverade vi mjöd! Överhuvudtaget har jag aldrig sett så många

människor på biblioteket, det var absolut proppfullt, en stor succé, som jag tror vi vill försöka upprepa nästa år. Vi kommer också att utveckla våra egna souvenirer till försäljning, såsom badges, smycken, scarves och postkort. Det kan ge en liten extra inkomst till biblioteket.

– Vi har så många fina samlingar på Nationalbiblioteket, och i framtiden vill jag gärna regelbundet ordna program som baserar sig på dem. Vi har till exempel kvinnohistoriska samlingar, vi har Laxness-samlingen med alla hans handskrifter, och vi har musiken med en stor samling originalnoter av isländska musiker. Så vi kunde ha kvällsprogram med musik, storytelling – allt möjligt som baserar sig på samlingarna. Det är viktigt att folk vet att vi finns här och vad vi kan bjuda på!

– Jag har massor av idéer. Naturligtvis är det en fråga om pengar, men det är också en fråga om fantasi. Det har varit underbart att få en så stark och positiv respons från personalen. Alla har varit glada över att få göra sådant som ligger utanför deras normala arbetsuppgifter. Jag vill också mycket gärna förändra bibliotekets struktur så att fler och fler av funktionerna sker genom projekt. Jag tror att man får mycket mer till stånd om det är en liten grupp som arbetar bra tillsammans. Det är så mycket mera kreativt än om var och en ska sitta och vänta på att det kommer någon ovanifrån och berättar vad som ska göras och hur det ska ske.

– Strukturförändring är inget som sker på en vecka eller ens ett halvt år, det tar längre tid. Men jag tror inte heller man ska riva upp alltför mycket på en gång. Om man istället småningsom ändrar kursen på skeppet blir det mindre negativ reaktion.

En av Sigrún Klaras innovationer är veckorapporter till personalen:

– Jag berättar om vad jag gör och om vad som hänt inom administrationen. Jag försöker hela tiden planera nya idéer, och även om det kanske är många som inte läser det jag sänder ut, så har jag fått otroligt mycket respons. Jag är anställd på ett femårskontrakt, så jag ska inte vara här i all evighet – men jag vill gärna se hur mycket jag kan åstadkomma på fem år, och jag vill hålla personalen informerad om framstegen i utvecklingen.

Något som Sigrún Klara gärna vill hinna med är att upprätta ett institut för barnboksforskning inom Nationalbiblioteket:

– Barnböcker är en försummad del av litteraturen! På det området kunde vi göra en viktig insats, eftersom vi också har alla isländska barnböcker här i huset.

Det största nordiska projekt Nationalbiblioteket är involverat i just nu är VESTNORD, som innebär digitalisering av historiska tidningar och tidskrifter från Färöarna, Grönland och Island. VESTNORD bygger på ett äldre projekt, som de fyra stora nordiska länderna samarbetade omkring, kallat TIDEN, där man utvecklade metoder för att överföra text från mikrofilm till digital form.

– Här på Island tog man beslutet att inte använda mikrofilm som mellansteg, eftersom det nästan inte fanns något på mikrofilm. Istället digitaliserar vi direkt från originalen, och det blir en lite annan process. Tanken är att bevara digitaliseringsmaterialet på olika format, som extra gardering.

– Vi har fått pengar från NORD-INFO för att utveckla den västnordiska delen av projektet, och idén är alltså att göra de historiska tidskrifterna tillgängliga i digital form genom internet. Man tar bilder av sidorna, och därefter använder man sig av en process som kallas "optical character recognition", när bilden blir överförd till sökbar text. Datorn ska lära sig känna igen de olika typerna av bokstäver, när den läser dem som en bild, så att de kan bli sökbara som text. Det har lyckats ganska bra, och vår högkvalitetsscanner kör nu på högtryck.

– Vi digitaliserar tidningar och tidskrifter ända från utgivningens början och fram till 1920 – med nyare material stöter vi på copyrightproblem. Men i några fall har vi fått lov att gå längre. Till exempel har man kommit överens med utgivarna om att digitalisera *Grönlandsposten* ända fram till 1999. Idén med VESTNORD är att texterna ska bli sökbara på både isländska, grönländska, färöiska, danska och engelska.

Projektet VESTNORD kan ses på <http://www.timarit.is/>

Islands Nationalbibliotek har internetadressen <http://www.bok.hi.is>

CV / Sigrún Klara Hannesdóttir
Sigrún Klara, född i Seyðisfjörður på östra Island, är en äkta kosmopolit. Hon har besökt omkring 60 länder och rest jorden runt ensam två gånger. Studerat och arbetat har hon gjort i Island, USA, Peru, Danmark och Finland. Åren 1998-2002 var hon direktör för NORDINFO i Helsingfors, och innan dess var hon professor i biblioteksvetenskap vid Islands Universitet, där hon har undervisat sedan 1975. Hon är islänning i själ och hjärta, och cirkeln har nu slutits, sedan hon blev utnämnd till nationalbibliotekarie i Island per 1 april 2002.

Också privat är Sigrún Klara mycket aktiv. Bland annat är hon nu European Director för kvinnoorganisationen Delta Kappa Gamma Society International (Key women educators).

E-post: gunill@heick.nu

Evidence Based Librarianship

– vägen till kunskapsbaserad biblioteksverksamhet

Eva Alopaeus och Elisabeth Axelsson

Kontakterna mellan forskning, utbildning och praktik inom biblioteksområdet behöver förbättras. Forskningen inom biblioteks- och informationsvetenskap har fått kritik för alltför liten praktisk anknytning, att den är alltför akademisk och mest finns till för sin egen skull. Utbildningen har tidigare fått kritik för att vara alltför praktiskt inriktad, på senare tid tvärtom för att den är alltför teoretisk. Praktikerna har å sin sida ägnat ringa intresse åt forskningsresultat inom biblioteks- och informationsforskningen. Vad är Evidence Based Librarianship?

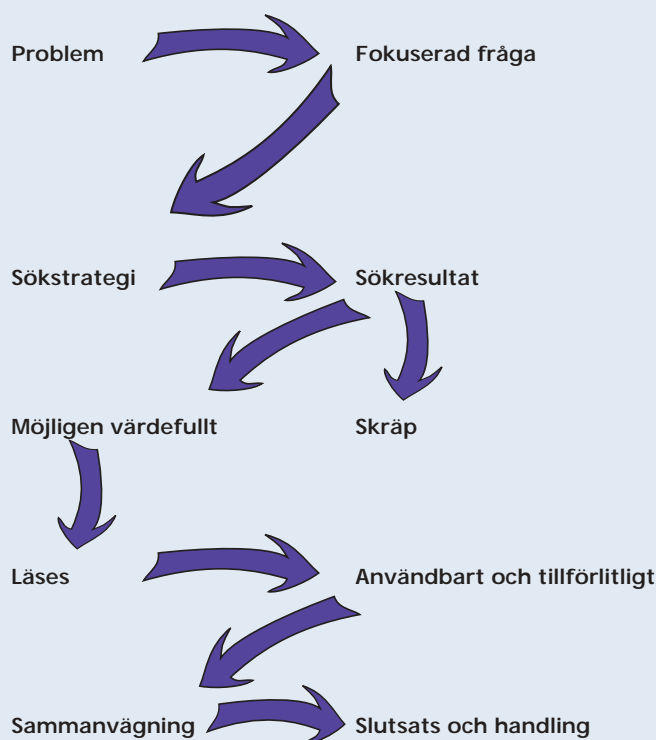
Kopplingen forskning och praktik har starka beröringspunkter med konceptet Evidence Based Librarianship (EBL), som innebär en användning av forskningsresultat som beslutsunderlag i bibliotekariens dagliga arbete. EBL har inspirerats av sjukvårdens Evidence Based Medicine och kan översättas till "kunskapsbaserad biblioteksverksamhet".

Syftet med konceptet är att tillföra kvalitet och vetenskaplighet. Vetenskaplig metod ska komplettera erfarenhet. Processen ger bibliotekarien möjlighet att integrera forskningsresultat i daglig praxis och innebär i korthet att man identifierar problem, formulerar frågor och söker efter vetenskapliga resultat som tillsammans med bibliotekariens egna erfarenheter kan ge svar på frågorna och bilda underlag för beslut. Den treenighet som krävs för goda beslut kan beskrivas enligt följande:

1. **Bästa tillgängliga kunskap (evidens) anpassat till:**
2. **Användarens situation och preferens tillsammans med:**
3. **Bibliotekariens erfarenhet – ger bästa resultat**

Processen – vägen till evidensbaserad kunskap – i praktiken

Ett problem kräver sin lösning, ett beslut ska fattas. Problemet omformuleras i en fokuserad fråga. En sökstrategi väljs. Sök i publicerad och opublicerad litteratur, primär- och sekundärkällor. Sökresultatet granskas kritiskt. Det som är användbart och tillförlitligt vägs samman med egen erfarenhet och situationens krav, leder till en slutsats och en handling. Arbetsgången är känd för bibliotekarier och kan illustreras enligt följande:

Syftet med Evidence Based Librarianship

Syftet med kunskapsbaserad biblioteksverksamhet är att förbättra kvaliteten på det vi praktiker gör. Det handlar om att besvara frågor inom vårt eget yrke.

Att arbeta evidensbaserat är ett sätt att förbättra professionen genom att ställa frågor, hitta svaren och kritiskt granska dessa. Det är att integrera teoretisk kunskap i daglig praxis. Det handlar också om att uppmuntra bibliotekarier till egna undersökningar och egen forskning och att dela med sig av sina kunskaper genom att publicera resultaten.

EBL ställer också nya krav på forskningen inom biblioteks- och informationsvetenskap.

Dialogen är viktig mellan forskare och praktiker. Forskarna bör inte se praktiker som forskningsobjekt i första hand utan snarare som medaktörer i sina forskningsprojekt.

Biblioteksforskarna bör också sprida forskningsinsatserna till flera områden inom biblioteksverksamheten.

Praktiska forskningsdomäner

Under en konferens om Evidence Based Librarianship, i Sheffield hösten 2001, föreslog en kanadensisk arbetsgrupp en uppdelning av biblioteksvetenskapen i sex praktiska forskningsdomäner. Dessa sex domäner har utkristalliserats ur ett hundratal insamlade frågor som bibliotekarier från hela världen anser det angeläget att få svar på.

Referensarbete och informationssökning – Undersöka och utforma service och information som svarar mot användarnas behov.

Användarutbildning - Utarbeta strategier och metoder för att undervisa användarna om bibliotekets resurser och utveckla deras sökfärdigheter

Samlingar – Utarbeta metoder och strategier för att skapa kostnadseffektiva och användbara samlingar av tryckt och elektroniskt material

Management – Ledningsfrågor. Redskap, metoder och teorier för att driva bibliotek av olika typer så effektivt och attraktivt som möjligt. Skapa verktyg för väl fungerande biblioteksorganisationer. Förbättra teoretisk kunskap om olika organisationsmodeller för bibliotek.

Informationsåtervinning - Skapa effektiva system och metoder för informationsåtervinning. Utveckla bibliotekariens yrkesroll som förmedlare mellan information och kund.

Marknadsföring - Utforma metoder och teorier för marknadsföring av bibliotekarieprofessionen och bibliotekstjänster till brukare och icke-brukare.

Några exempel på frågor i olika domäner

1. Just in time eller just in case – köp på efterfrågan eller stora samlingar? Vilket är mest användarvänligt? Domän: Samlingar.

2. Hur mäter vi värdet av vår användarundervisning? Är det skillnad på studentgrupper som fått biblioteksundervisning och studentgrupper som inte fått biblioteksundervisning och hur mäter man den? Domän: Användarundervisning.

3. Hur kan man identifiera och värdera olika bibliotekariekompetenser och värdera olika uppgifter på biblioteken för

att skapa underlag för lönesättning? Domän: Management.

4. På vilket sätt påverkar bibliotekets resultat, t ex länestatistik beslutsfattarnas uppfattning om bibliotekets betydelse? Domän: Marknadsföring

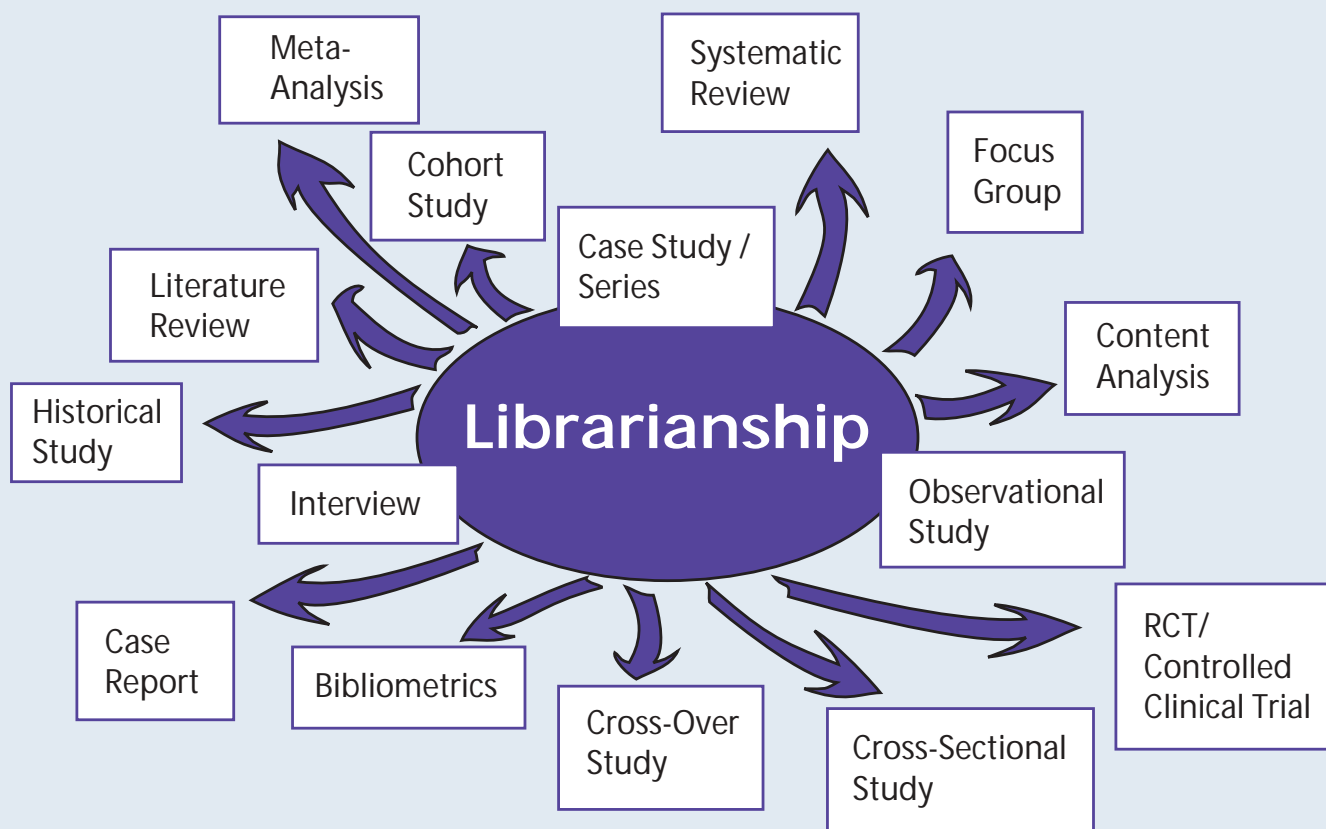
5. Går det att utveckla en bibliotekswebbplats så att den kan ersätta en bibliotekarie? Domän: Informationsåtervinning.

Eva Alopaeus är bibliotekarie
vid Kliniska centralbiblioteket, Sahlgrenska
universitetssjukhuset
i Göteborg och Elisabeth
Axelsson är bibliotekschef
i Valdemarsviks och
Åtvidabergs kommuner

Metoder och studier

Bibliotekarier behöver nya kunskaper om både kvalitativa och kvantitativa metoder. Detta för att bibliotekarierna ska kunna göra egna undersökningar men också kunna kritiskt granska andras.

Bilden på nästa sida visar olika metoders förekomst inom biblioteksvetenskapen. De metoder som för närvarande används mest av praktiker inom biblioteks- och informationsvetenskap ligger närmast kärnan. Bilden är tagen ur Crumley E., *Developing evidence-based librarianship : practical steps for implementation*.

Avslutning

Det är önskvärt att biblioteksforskningen bedriver en mer praktiskt inriktad forskning i samarbete med fältet inom alla sex domäner men det kommer alltid att finnas frågor av sådan art som vi praktiker själva får undersöka. Vi behöver bli mer reflekterande och analytiska i både små och stora frågor. Idag är det dessutom svårt att hitta svaren på våra frågor. Det finns ingen självklar källa att ösa ur. Databasen LISA - Library and Information Science Abstracts, finns visserligen, men få av oss har tillgång till den, vilket vore önskvärt.

Konsekvensen blir att vi måste söka på många olika håll, när vi söker svar på våra frågor. Ett stort problem är att

mycket inte alls dokumenteras och publiceras.

Tillsammans måste forskare och praktiker skapa en gemensam kunskapsbank för biblioteksverksamheten, om vi vill att den ska utvecklas och hålla en god kvalitet.

Referenser:

Crumley E, Koufogiannakis D. "Developing EBL in Canada: six aspects for consideration." Evidence-based librarianship conference 3-4 September 2001. Sheffield UK: University of Sheffield. Available from: <http://www.shef.ac.uk/~scharr/eblib/ecdk1.ppt>
Crumley E, Koufogiannakis D.

"Developing evidence-based librarianship : practical steps for implementation." *Health Information and Libraries Journal* 2002 19: 61-70

Eldredge J.D. "Evidence-based librarianship : what might we expect in the years ahead?" *Health Information and Libraries Journal* 2002 19:71-77

Eldredge J.D. "Evidence-based librarianship : an overview". *Bulletin of the Medical Library Association* 2000 88(4):289-302

"Evidence-Based Librarianship Implementation Committee. The most relevant and answerable research questions facing the practice of health sciences librarianship." *Hypothesis* 2001 15(1):9-17

E-post: eva.alopaeus@gsu.gu.se;
elisabeth.axelsson@valdemarsvik.se

Den goda staten och den subversiva bildningen

Jan Hoff

Tror du att våra lärjungar skall vara oss olydiga, när de hör detta, och vägra att i tur och ordning delta i statsbestyren och i stället föredra att tillbringa sin mesta tid med varandra i idéernas värld?

Platon, *Staten*

I.

I industrisamhället var det produktionen av varor som stod i centrum. I det därpå följande informationsamhället blev utbytet av tjänster viktigare. Många tycker sig nu se en utveckling av informationsamhället till ett kunskapssamhälle. I mångt och mycket är detta förstas bara en lek med ord, ett försök att komma bort från ordet informations olyckliga bibetydelse underrättelse, dess bismak av orwellsk medborgarkontroll. Varorna produceras förstas fortfarande, även om det i högre utsträckning sker utomlands där arbetskraften är billigare. Den ohämmade konsumtionen har naturligtvis inte heller bromsats.

På ett sätt är det dock sant att det samhälle vi lever i är ett kunskapssamhälle. Det kräver nämligen att man är i besittning av kunskap om man vill vara med. Klyftorna mellan människor har åter blivit större. Man kan knappt ens snyta sig längre utan att ha en högskoleexamen. Mycket handlar naturligtvis om huruvida man kan hantera kommunikationshjälpmedel såsom datorer och andra apparater. Men det handlar också om att kunna tolka texter skrivna

av andra, om att skriva egna texter som kan förstås av andra och att snabbt kunna söka sig fram till rätt texter bland en väldig massa andra, mindre relevanta.

Den som inte behärskar svenska och engelska ordentligt är tämligen illa ute i dagens textdominerade arbetsliv. Språket är idag viktigare än handen, biblioteket viktigare än fabriken, orden viktigare än den – med informationsamhället sammanfallande – ytfixerade postmodernismens bilder. Nu är det inte längre den snyggt designande men krattigt stavande copybyråns tjänster vi behöver. I en tid när copywriters säljande slogan till och med kan genomskådas av små barn är det vi behöver istället fler lärda humanister som kan argumentera för eller emot olika företeelser och idéer, beväpnade med den klassiska retorikens hela arsenal. Till skillnad från rättstavningsprogrammet, som hade enväldigt tolkningsföreträde under informationsaldern, förmår humanisten – utöver sina stilistiska överväganden – också upptäcka de logiska kullerbyttorna i resonemangen och rätta de pinsamma sakfelen. Människan överglänser maskinen. Detta beror förstas på att humanisten har bildning,

Som ett led i arbetet med utbildningskvalitet utlyste Högskoleverket i våras en essätävling på temat "Bildning i kunskapssamhället". Två kategorier inbjöds att delta: studenter i grundutbildningen och forskarstuderande. Ur vardera grupp korades en första, en andra och en tredjepristagare. Jan Hoff erhöll silver i doktorandklassen och var den 4 oktober i Stockholm på prisutdelning i HSV:s lokaler på Birger Jarlsgatan. Jan Hoff är bibliotekarie på Bibliotekstjänst

något som datorn aldrig kan ha, oavsett hur många listor med information teknikern matat in i den. Bildning är något annat än information. Något annat än kunskap.

II.

Så vad är då bildning? Allmänbildning är den kunskap som alla vuxna i ett samhälle förväntas vara i besittning av. Halländska åar, stavning, sportregler, vägmärken. Folkbildning är den icke högskoleutbildades inhämtande av kunskap. Men det är varken det ena eller det andra vi menar när vi använder den smått elitistiska termen bildning, när vi

ser upp till någon för dennes eminenta bildnings skull. Eller hur?

Låt oss ringa in begreppet. Lite latin bör väl finnas med i bilden? Likaså några moderna språk, inte sant? Vidare förmåga att uttrycka sig någorlunda stilistiskt och korrekt på modersmålet. Beläsenhet i världslitteraturen. Lite filosofi så att man förmår resonera logiskt. Lägg därtill kännedom om ytterligare

några grenar av humaniora och de olika konsterna. Därmed kan vi säga att den teoretiska delen av bildningen är täckt – den kunskap Aristoteles kallade episteme, Harold Blooms kanon: "the books and school of the ages".

Därtill behövs viss praktisk duglighet, s.k. techne. Kanske utövandet av någon fri konst, förmågan att navigera eller att välja rätt vin. Att vara bildad innebär också att man har en – kanske inspirerad av stålhårda romarcitat – upptränad förmåga att uthärda smärta och andra umbäranden. Att man är modig, sanningsälskande och i varje situation behåller sitt stoiska lugn. Den genuint bildade känner man igen på dennes till synes fullständigt otvungna konversation över varje givet ämne, dennes aldrig sviktande spiritualitet, påhittighet och goda humör. Att denne ständigt förmår lyssna och vara förstående, ömsint och medkännande. Nu har vi kommit in på den tredje av Aristoteles kunskapsformer, fronesis – den högsta som kombinationerar de två första. Den älskande människa som Erich Fromm beskriver i *Kärlekens konst* (1958) kommer nära detta ideal. Hur överlever då denne i en

ofullkomliga värld? Jo, han undviker konsekvent tråkigt sällskap. Många är de gånger då han måste välja att vara ensam.

Att bilda sig är att satsa hundra-procentigt på sig själv, men det gagnar ändå alltid omgivningen. Det dröjer inte länge förrän gnistor från den brinnandes eld också antänder andra själar. Den bildade försöker aldrig pådyvla någon sina åsikter eller insikter på det sätt som den fläsige folkupplysaren gör. Men genom sitt goda exempel inspirerar han eller hon till efterföljd.

Alla inser vid det här laget att ju längre man driver definitionen av denna ouppnåeliga nietzscheanska övermänniska desto mer liknar den ett frankensteinskt monster, hopträcklat av gamla likdelar som hämtats från än den ena än den andra idéhistoriska kyrkogården eller sophögen.

Sven-Eric Liedmans bok *Ett oändligt äventyr* (2001) är en utmärkt introduktion till diskussionen om bildning och kunskap.

Han ger både den historiska bakgrunden och överblickar nuläget, vänder bl.a. provocativt på sentensen "kunskap är makt" och talar istället om hur den som har makt äger kunskapen, särskilt ifråga om de stora läkemedelsföretagens ovilja att släppa licenser och tillåta produktion av billiga mediciner i U-länder. Det är engagerat, lärt och underhållande. Fast jag tycker att Liedman devalverar bildningsbegreppet när han i sin iver vill få med allt i sin bildningsvision för framtiden: matematik, dikesgrävning, fysiska formler, kakbakning.

I *Kunskapsfilosofi* (2000) dammar Liedmans kloke skräbroder Bernt

Gustavsson av och analyserar i detalj Aristoteles termer för olika former av kunskap, episteme, techne och fronesis. Den sistnämnda, den etiska kunskapen motsvarar ungefär vishet. Han efterfrågar mer fronesis i den svenska politiken och i näringslivet. Menar att inte bara ekonomernas och ingenjörernas kalla siffror ska ligga till grund för beslut och överväganden – att man inte får glömma bort människan. Naturligtvis är det fler bildade aktörer i samhällslivet han efterlyser.

I *Europa och latin* (1993) tar Bo Lindberg upp en intressant aspekt hos den klassiska bildningen, det att den länge faktiskt utgjorde den enda möjligheten till ståndscirkulation i det svenska samhället. Även om man bara var en enkel bondgrabb med begränsat kulturellt kapital med sig från hemmet kunde man ändå genom flitigt umgänge med Caesar, Livius och den latinska grammatiken nå positioner i samhället som annars krävde börd, kontakter eller kapital.

III.
Men mänsklighetens bildningsresa började faktiskt långt innan det fanns något latin att plugga. Inte ens någon föregångare till Severin Solders grekiska skolgrammatik hade man i de gamla civilisationerna i Tväflodslandet och Egypten. I dessa högkulturer, hos sumerer och andra folk, uppstod det skolor för de skrivare och andra ämbetsmän som, med hjälp av de nyuppfunna skrivtecknena, skulle sköta administrationen. Man kom snart fram till att eleverna vid dessa skolor utöver de rena yrkeskunskaperna, skrivning

och bokföring, också borde besitta ett visst mått av vishet.

Det var emellertid först hos grekerna som man mer i detalj började systematisera bildningens innehåll. De grekiska filosofskolornas *paideia* innebar träning av såväl intellektet och kroppen som konstnärliga talanger. Målet var en fullkomlig medborgare som kunde fungera väl såväl i samhällets politiska som sociala liv. Romarna övertog grekernas bildningsbegrepp, men fyllde det delvis med annat innehåll. Deras *humanitas* byggde framför allt på vältalighet.

Den fullfjädrade humanisten – den allsidiga människan – möter vi under renässansen, när Francesco Petrarca höll på och grävde fram gamla Ciceromanuskript ur diverse klosterbibliotek. Under upplysningen tillkom ytterligare några definierande faktorer. I engelsk och skotsk klubb- och salongskultur föddes den aristokratiska gentlemanen – men också revolutionen. Det var i 1700-talets Preussen som det moderna bildningsbegreppet skapades. Inspiration hämtade de tyska tänkarna dels från den antiksvärmade renässansen, dels från samtidens Frankrike och England. Bland annat betonade man individens eget ansvar för den själsliga utvecklingen. Snart blev dock den tyska bildningen exklusivt en angelägenhet för det humboldtska universitetet.

Man kan förstås lite försiktigt fråga sig hur mycket den religiöse renässanshumanisten och den materialistiske upplysningsmannen egentligen hade gemensamt, en Machiavelli och en de Sade...

IV.

Nu börjar alltså människans tidsålder. Det maskindyrkande artonhundratalet är slut. Nittonhundratalet också. Ingenjörrens tid är förbi. Informatörens likaså. Nu behöver vi humanistens bildning. Denna bildning i alla dess inkarnationer: den vise kilskriftsbyråkraten, Greklands engagerade medborgare, romarnas fromme retoriker, renässansens filologiske universalmänniska, upplysningstidens vetenskaplige gentleman, internetredaktören.

I Staten argumenterar Platon mot ett demokratiskt styre. Mot det demokratiska system han och hans samtid kände. I stället ville han se ett rike som styrdes av den eller de visaste bland medborgarna. Antingen får filosoferna vara kungar eller också får kungen bli filosof, menade han. Denna meritokratiska modell är på samma gång lockande och avskräckande. Vi har till exempel svårt att förlåta Platon för att han ville fördriva diktarna från sin idealstat. Efter allt det där totalitära som hände i Nazityskland och Sovjetunionen har dessutom liberala demokratier blivit en självklarhet för oss. Men kanske är det inte fel att ställa någon form av bildningskrav på den som ska väljas att leda ett land eller bara styra i en kommun. När vi nu tar steget in i kunskapens eller bildningens tidsålder (om det nu är så) borde vi uppmuntra just dem som besitter vishet. Detta förutsätter förstas att någon kommer på ett sätt att mäta denna undflyende egenskap.

På samma sätt som samhället en gång gynnade ingenjörer och något senare alla som sysslade med någon form av informationsteknik borde nu så många humanister som möjligt hjälpas i sin bildningssträvan. Så att de kan nå, om inte full fronesis så i alla fall viss vishet.

Det är vad som behövs mer än någonsin idag. Kommunikationen inom EU kräver fler som talar och skriver franska, tyska och andra moderna språk. Exempelvis borde gymnasierna omprioritera – en gång för alla sätta stopp för det idiotiska taktikvalsystemet som slår ut språken, med följd att språkkurserna vid universiteten får för få sökande.

Förtrogenheten med de klassiska språken, fornkunskapen, litteraturen och historien ger oss en väldig massa. Förstås. Men det viktigaste vi kan lära av dessa ämnen är ödmjukhet. Att vi – kunskapssamhälle eller inte – nästan aldrig är vare sig först eller bäst. Vi är dvärgar som står på jättars axlar.

Behovet av retorikens återupprättande har vi redan berört. Filosofi behövs också överallt, inte minst för att med logikens hjälp smula sönder det missbruk av statistik som tillåts breda ut sig i massmedierna och även i viss mån inom forskningen. Resultatet av en frivillig röstning där 173 personer deltagit borde inte få förvandlas till rubriken ”80 procent av svenska folket tycker” utan att någon ingriper.

V.

Efter att vi fått ett miljöparti och ett pensionärparti förefaller det nu vara dags att starta ett humanistiskt parti i Sverige. Ett parti vars representanter på allvar värnar om kunskap, kultur och bildning. Inte bara står och flinar medan de eviga värdena rinner bort som fin sand mellan sprutande fingrar.

Men är det verkligen rätt väg att gå? Behövs verkligen en sådan åtgärd? Innerst inne vet ju alla att det mot den kulturlöshet och det allmänna barbari som breder ut sig egentligen bara finns en bot. Avstängningsknappen. Landets invånare måste helt enkelt förmås överge sina skrä-

nande och flimrande teveprogram och istället ge sig tid och ro att läsa böcker.

Igen. Slita sig loss från skuggvärldens fjättrar, fly grottans bedrägliga trygghet och söka sig till det verkliga ljuset. Så enkelt är det. Den som lyckas övertyga dem om detta kommer snart att vara omgiven av vakna, tänkande, självständiga och initiativrika människor. Oberäkneliga, kaxiga, kritiska och svärmanipulerade individer.

Den härigenom uppkomna situationen skulle kunna liknas vid det tillstånd som rådde i Frankrike under upplysningstiden, när man tvingades stänga de populära kaffehusen som, till skillnad från krogarna, blivit baser för klarsynt filosoferande och farlig konspiration. Något senare, i det viktorianska England, höll överheten av liknande skäl i det längsta tillbaka utvecklingen av de fria allmänna biblioteken – man fruktade helt enkelt en nykter läsande arbetarklass mer än en som tillbringade fritiden på puben. I det antika Rom köpte politikerna som bekant de fattiga medborgarnas röster genom att hålla dem med bröd och skådespel.

Innan man inom ett statligt verk inleder en storsatsning på bildning bör man nog tänka sig för mer än en gång. Innan man väcker massorna ur deras mätta halvslummer i sofforna... Effekten av ett snöskred går inte alltid att beräkna och när man väl satt bollen i rullning finns det ingen bekväm avstängningsknapp eller fjärrkontroll.

Kontroll, information, underrättelser; yrkeskunnande, utbildning, duktighet; lojalitet, moral, lydnad. Allt sådant vill en företagsledare ha. Sådant gör också en stat smidig att sköta. Det gör barn lätthanterliga.

Men bildning är inte detta.

Bildning är hjärntvättens raka motsats:

en smutsig, illaluktande smitthärd, som kliar och ger obehagliga utslag, som när som helst kan ge upphov till en epidemi.

I *Kunskapens träd* (1991) radar Harry

Järv upp exempel från olika tider på hur de bildade, de som förmått utvinna essensen av kunskapen, alltid intar en trotsposition gentemot överheten, är vaksamma, kritiska, prövande. Därför har regimer och ledare – föräldrar, lärare, regeringar, kyrkan, företagsledare – i alla tider fruktat och försökt inskränka det fria tänkandet som gynnar individen. De föredrar alltid den styrda, riktade, kontrollerande informationsförmedlingen som genast kan tas i samhällets tjänst.

Om man verkligen vill skapa ett land med en alltigenom bildad befolkning, en bildningens republik (tillåt mig tvivla!) betyder det något oerhört: att det nu är dags för ett samhälle där människans utveckling är huvudsaken.

Där inte magen som dikterar villkoren. Inte plånboken. Inte ideologierna. Inte det kroppsliga välbefinnandet. Inte lättjan. Inte begären. Utan för en gångs skull själen.

Där inte magen som dikterar villkoren. Inte plånboken. Inte ideologierna. Inte det kroppsliga välbefinnandet. Inte lättjan. Inte begären. Utan för en gångs skull själen.

Litteratur:

- Bloom, Harold, *The Western Canon*, New York 1994.
Fromm, Erich, *Kärlekens konst*, Stockholm 1995.
Frängsmyr, Tore, *Sökandet efter upplysningen*, Höganäs 1993.
Gustavsson, Bernt, *Kunskapsfilosofi*, Stockholm 2000.
Hansson, Jonas, *Humanismens kris*, Stehag 1999.
Järv, Harry, *Kunskapens träd*, Stockholm 1991.
Liedman, Sven-Eric, *Ett oändligt äventyr*, 2001.
Lindberg, Bo, *Europa och latin*, Stockholm 1993.
Platon, Staten, Stockholm 1969.

E-post: ikoner@btj.se

Ämnesportaler – ett självklart samarbetsområde!

Annakim Eltén och Sara Kjellberg

Utvecklingen av ämnesportaler har uppmärksammats på nytt i olika sammanhang. Genom BIBSAM-utredningen *Samordning av ansvarsbibliotekens ämnesportaler: grov teknisk kravspecifikation*, där man tittat på ansvarsbibliotekens ämnessamlingar och möjlig samordning av dessa (Åslund och Friberg, 2002). Tidigare i år har det förts diskussioner på Biblist om huruvida och i så fall på vilket sätt man skall hantera elektroniska resurser i bibliotekskatalogen, där svårigheten med att underhålla beskrivningar av den här sortens informationsresurser uppmärksammades. I nummer 4 av *Ikoner* 2002 skrev Gunilla Fors en artikel om den osynliga webben, i vilken hon tar upp problematiken kring sökning på Internet i tjänster utöver de vanliga söktjänsterna som Google och AltaVista (Fors, 2002).

De flesta vet om att det finns användbart elektroniskt material som är tillgängligt via webben, men vi använder ofta undermåliga verktyg för att återfinna det. Vi är med-

vetna om att t.ex. Google inte är en söktjänst jämförbar med de sökverktyg vi använder oss av för att söka upp andra typer av material. Trots detta är det ofta vår första och ibland vår enda ingång till webbresurser. Med anledning av ovanstående började vi diskutera varför vi tycker att ämnesportaler är något för biblioteken att satsa på och vi önskar att diskussionen om användningen och utveckling av dessa tjänster tar ny fart.

Många tillgängliggör redan sådana elektroniska resurser på Internet som är användbara för respektive biblioteks målgrupp. Det är inte heller nytt att beskrivningar av dessa lagras i databaser för att de ska kunna återfinnas och tillgängliggöras. Trots att arbetet alltså utförs, upplevs dessa tjänster sällan som integrerade delar av bibliotekens tjänster och vi är långt ifrån det samarbete och utbyte som skulle kunna bedrivas kring denna typ av resurser, dvs. elektroniska resurser på Internet som är fritt tillgängliga för alla.

Vad är en ämnesportal?

När vi talar om ämnesportaler vill vi använda oss av en definition som särskiljer dem från länklister. Vi menar att ämnesportaler är kataloger på Internet som håller en hög kvalitet, både vad gäller urvalet av beskrivna webbresurser och sättet på vilket de beskrivs.

En ofta använd definition är den som gjordes av Traugott Koch i tidskriften *Online Information Review* (Koch, 2000). Sammanfattningsvis säger den att dessa kvalitetskontrollerade tjänster bygger på att det intellektuella arbetet med urval och innehållsbeskrivning av resurser utförs av ämnes- och informations-specialister och att urvalet utgår ifrån målgruppens behov och tydliga kvalitetskriterier. Beskrivningarna byggs upp på ett standardiserat sätt, för att kunna utnyttjas optimalt, både inom den egna tjänsten och i samarbete med andra. Resurserna man beskriver ska kunna återfinnas, inte bara genom sökning, utan också med hjälp av en hierarkisk bladdringsstruktur, som ger en överblick över ämnesområdet. Samlingen av beskrivningar uppdateras på ett pålitligt sätt, nya beskrivningar tillförs, föräldrade tas bort och regelbunden automatisk och intellektuell genomgång upprätthåller och utvecklar tjänstens kvalitet.

Internationell utblick

1999 gjordes av samarbetsorganet IMesh en undersökning av vilka aktiviteter som pågick kring ämnesportaler i världen (Dempsey et al., 1999). I kartläggningen återfinns över 40 initiativ och förmodligen har antalet ökat sedan dess, eftersom vissa tjänster har försvunnit eller förändrats och nya har tillkommit. Idag finns också en tydlig trend att bygga upp "Resource Discovery

Information Brokers", dvs. informationstjänster som tillhandahåller elektroniska resurser från ett flertal enskilda ämnesportaler genom ett gemensamt gränssnitt. Det europeiska projektet Renardus (<http://www.renardus.org/>) är ett exempel på en sådan tjänst där man har arbetat med att ge användaren möjlighet att sam-söka och sambläddra flera ämnesportaler samtidigt. Även RDN (<http://www.rdn.ac.uk/>) i Storbritannien sammanlänkar och ger tillgång till flera ämnesportaler, fem stycken så kallade hubs, genom ett enda användargränssnitt.

I Europa finns ämnesportaler i många länder. De är ofta akademiskt inriktade och har ofta startats som nationella projekt. I Holland har man haft en gemensam lösning för flera ämnen, kallad Dutchess (<http://www.kb.nl/dutchess/>) och i Tyskland finns ett flertal tjänster inom bland annat matematik och geologi. Det finns ämnesportaler även i andra länder, t.ex. i USA där Internet Scout Project nyligen släppte en ny version av sitt Toolkit, en fritt tillgänglig programvara för uppbyggnad av ämnesportaler (<http://scout.wisc.edu/>).

Våra nordiska grannar har byggt upp nationella akademiska ämnesportaler. I Norge offentliggjordes i år den gemensamma "emneportal" som företaget Bibsys tillhandahåller (<http://emneportal.bibsys.no/cgi-bin/ep>). Det är en akademisk ämnesportal där ett stort antal redaktörer väljer ut resurser för målgruppen och beskriver dem i en gemensam databas. Projektet Deff (Danmarks elektroniske forskningsbibliotek, <http://www.deff.dk/>) har både initierat enskilda ämnesportaler och en

gemensam portal som innehåller gemensamma resurser och möjliggör samsökning av samtliga eller ett urval av de enskilda. I Finland finns Finnish Virtual Library (<http://www.jyu.fi/library/virtuaalikirjasto/engvirli.htm>) där flera universitetsbibliotek samarbetar kring insamlandet och beskrivningen av resurser i en gemensam tjänst.

Ämnesportaler i Sverige

Som vi ser riktar sig de flesta internationella och utländska initiativ mot målgruppen studenter och forskare inom universitet och högskolor, så även i Sverige. Inom universitetsvärlden finns flera ämnesportaler: EELS, som beskriver resurser inom teknologivetenskaper, byggdes upp 1994, lades ner 2002 (<http://eels.lub.lu.se/>) och kommer troligen att ersättas av en ny tjänst under 2003. ESSEL för geovetenskaper har också funnits med länge, sedan 1995 och har 2002 utvecklats till GAIA (<http://www.ub.uu.se/gaia/>) och NOVAgate (<http://novagate.nova-university.org/>) är en samnordisk tjänst inom lantbruksområdet som har funnits sedan 1997. AGORA (<http://agora.ub.uu.se/>) för konstvetenskap och humaniora, Rättskällan (<http://www.sub.su.se/rattskallan/>) som beskriver resurser inom juridik och SamWebb (<http://www.ub.gu.se/>)

redan på väg dit? Det kommer att underlätta såväl utbytet av poster för att hitta nya resurser, som därmed underlättar urval och kvalitetsgranskning, och samsökningsmöjligheterna mellan ämnesportaler. Som vi tidigare nämnt finns redan samarbeten av den här typen såväl internationellt genom Renardus som nationellt, t.ex. i våra grannländer.

Annakim Eltén och Sara Kjellberg
är bibliotekariers verksamma vid
Lunds universitets bibliotek

Målgruppen

Vi menar att ämnesportalens berättigande är dess målgruppsinriktning, snarare än att den ger tillgång till resurser inom ett viss ämne. Att tillgängliggöra ett urval resurser för en särskild publik är ju också vad biblioteken gör. Skolbiblioteken tillgängliggör sina resurser för sin målgrupp, elever och lärare, folkbiblioteken likadant för allmänheten och forskningsbiblioteken för studenter och forskare. Detsamma gäller företags- och specialbiblioteken. Bibliotekens verksamhet styrs av den målgrupp man har, vilket medför samarbete kring en mängd frågor. Bygger man ämnesportalerna efter samma principer? I så fall borde man, i större utsträckning än man gör idag, se ett samarbete kring dem som självklart. Teknik är inte längre ett hinder och det behöver inte heller kosta så mycket om man delar på arbetsbördan. Vad är det då som hindrar oss? Kanske är det våra föreställningar om vilka konkurrensfördelar vi uppnår genom att

skapa vår egen tjänst och vår vilja att upphöja de särskiljande dragen för varje kontext? Detta problem belyser bland annat Greenstein och Thorin i sin rapport om digitala bibliotek (Greenstein och Thorin, 2002).

Ett argument mot att skapa nya ämnesportaler och för att lägga ner gamla är att det finns utländska motsvarigheter av högre kvalitet och att de är minst lika användbara och innehåller i stort sett samma material. Detta antagande är i några fall säkert riktigt, det finns ingen anledning att försöka åstadkomma något som någon annan redan gör bättre, men när vi väljer att använda en tjänst bedömer vi dess nytta för oss själva eller för vår specifika målgrupp och användarna i olika kulturella kontexter skiljer sig ibland ganska mycket från varandra. En juridikstudent i Sverige har behov av åtminstone delvis annan information än en juridikstudent i Spanien, en lärare här behöver annat undervisningsmaterial än en lärare i Tyskland och framför allt behöver informationen tillgängliggöras på ett målgruppsanpassat sätt. Ämnesstrukturen är till exempel mest användbar om den bygger på samma uppdelning av världen som användaren är van vid från andra sammanhang och de intellektuellt författade beskrivningarna skrivs med en särskild målgrupp i åtanke.

Den osynliga webben

Om vi hjälps åt att skapa målgruppsanpassade tjänster som ämnesportaler, bör då inte också användningen av det material som är svårt att finna öka? Vi bibliotekariers skulle förmodligen också, som Gunilla Fors skriver, förändra vår sökstrategi om det fanns fler kvalitetsgranskade tjänster och vi själva var med och påverkade deras struktur och inne-

håll. Vi menar förstås inte att informationssökning i ämnesportaler alltid är att föredra framför användning av söktjänster. Båda typerna av verktyg behövs för att våra användare enkelt ska få tillgång till allt det kvalitetsmaterial som finns på Internet. Ämnesportalerna är endast en komponent i det digitala bibliotek som håller på att byggas upp och samarbetar vi kan vi skapa en ny väv av nya sökverktyg. Då kommer vi ett steg närmare ett bra digitalt bibliotek som synliggör och förenklar användning av mycket av det material som idag är osynligt, eller åtminstone svårt och tidskrävande att hitta.

Vår vision

Som vi sett på inriktningen på de ämnesportaler som redan existerar både i Sverige och i andra länder är många uppbyggda inom och för den akademiska världen. Vi menar att målgruppsinriktningen är central för en ämnesportal men vi tror att också ämnesportaler med olika målgrupper skulle kunna dra mer nytta av varandra. Vi vill gruppera ämnesportalerna enligt en modell, där den innersta kärnan består av tjänster för målgruppen skolbarn, utanför den finns tjänsterna för allmänheten och olika yrkeskategorier och i ytterligare ett specialiserat skikt finner vi dem för den akademiska gruppen, eller egentligen forskarvärlden. Självklart borde bibliotek som arbetar med respektive målgrupp kunna samarbeta kring insamlande, beskrivande och underhåll av resurser i sin kontext. Vi ser längre än så, i en framtidsvision skulle det finnas tekniska och organisatoriska sammanlänknings mellan dessa skikt, där katalogiseringen av en resurs skulle utföras för den målgrupp den är tänkt men tillgängliggöras för alla som arbetar

med ämnesportaler i Sverige. Detta skulle göra det enklare att återvinna informationen i andra sammanhang. Vi står idag inför en stor förändring i och med nätuniversitetets intåg. Det måste ske mer samarbete mellan olika typer av bibliotek som är riktade mot olika typer av läroinstitutioner såsom grundskola, Komvux och högskola. Studenterna inom nätuniversitetet kommer att vara beroende av den service de kan få på plats i närheten av sitt boende. En student kan under sin studietid tillhöra ett flertal universitet men stanna på samma ort eller studera vid samma universitet och själv flytta. Vi menar att det inte bara skulle kunna ske samarbete kring redan existerande ämnesportaler utan även startas upp nya med andra målgrupper.

I vår framtidsvision ser vi hur möjligheterna till samarbete kring ämnesportaler inte bara gynnar användarna och underlättar för dem att finna vad de söker, utan även gynnar de enskilda ämnesportalernas uppbyggnad och hantering av standarder, beskrivningar, klassificeringsverktyg och teknisk utveckling. Eftersom det trots allt inte verkar som om hanteringen av fritt tillgängliga elektroniska resurser på Internet har införlivats i det dagliga arbetet på biblioteken, krävs ekonomiska incitament för att något på allvar ska

hända. Ämnesportaler drivs fortfarande på mjuka finansieringsgrunder, dvs. ofta med tidsbegränsade resurser i projektform. Detta skapar organisatoriska problem och svårigheter att samordna arbetet mellan flera institutioner. Det finns exempel där man

kommit längre, i t.ex. Skånewebben finansieras redaktörernas arbete av respektive kommunbibliotek i Skåne. Biblioteksledningarna runt om i landet står inför nedskärningar samtidigt som de ser att mängden arbetsuppgifter ökar och prioriteringar av delar av verksamheten är nödvändiga. Vi skulle vilja se att man under en övergångsperiod öronmärkte pengar för, inte bara uppbyggnad av tekniken, utan även för att bygga en infrastruktur som kan göra elektroniska resurser till allas egendom. Självklart kommer med tiden arbetet med de elektroniska resurserna på Internet att bli en del av bibliotekens dagliga verksamhet precis som förvärv och katalogisering är idag.

Den tekniska utvecklingen av ämnesportaler har pågått under lång tid vilket betyder att vi kan använda oss av de erfarenheter som gjorts. Som tidigare nämnts är inte tekniken det stora hindret idag, det finns ett antal produkter för uppbyggnad av ämnesportaler. Biblioteken vid de svenska högskolorna och universiteten kommer, som ett resultat av BIBSAMs rapport, att utprova en teknisk lösning för att åstadkomma en gemensam satsning på hanteringen av de fritt tillgängliga internetresurserna. Detta är en väg framåt, men vi vill påminna om att tekniska gemensamma lösningar inte kommer att lösa

alla problem, det krävs också en organisatorisk samsyn. Dessutom krävs att samtliga målgruppers behov undersöks och tillgodoses, vilket i sin tur kräver ett samarbete mellan samtliga bibliotekstyper.

Nu har vi alla möjligheter att påverka hur dessa tjänster, som utvecklats under lagom lång tid för att vi ska kunna jämföra dem och använda de erfarenheter som gjorts, ska se ut för att vi ska ha största möjliga nytta av dem!

Referenser:

Dempsey L., Gardner, T., Day M. and Van der Werf, T., "International Information Gateway Collaboration: Report of the First IMesh Framework Workshop", *D-lib Magazine* 5:12, December 1999.

(<http://www.dlib.org/dlib/december99/12dempsey.html>)

Fors, Gunilla, "Folkbiblioteken, det osynliga nätet och referensarbetet", *Ikoner*, 4/2002, s. 5-11.

Greenstein, Daniel och Thorin, Suzanne E., *The Digital Library : A Biography*, Digital Library Federation, Council on Library and Information Resources, Washington D.C., 2002. (<http://www.clir.org/pubs/reports/pub109/contents.html>)

Koch, Traugott, "Quality-controlled subject gateways : definitions, typologies, empirical overview, Subject gateways", Special issue of *Online Information Review*, Vol. 24:1, s. 24-34, 2000.

Åslund, Henrik och Friberg, Tomas, *Samordning av ansvarsbibliotekens ämnesportaler : grov teknisk kravspecifikation*, Kungliga Biblioteket, BIBSAM, Stockholm, 2002, (<http://www.kb.se/BIBSAM/utredn/ammnesportaler.pdf>)

E-post: annakim.elten@lub.lu.se;
sara.kjellberg@lub.lu.se

Katalansk spännvidd under gotiska valv

Christina Fagerström

Biblioteca de Catalunya är Kataloniens nationalbibliotek. Det är beläget i Barcelonas äldre kvarter och har funnit sin boning i ett sjukhus från 1400-talet, Hospital de la Santa Creu. Renoverat och med tillbyggnader färdigställda 1998, har biblioteket 40 000 besökare och 300 000 sökningar i den bibliografiska katalogen. Ca sex miljoner människor talar idag katalanska, ett språk påminnande om spanska men med egen lång och ärevärdig historia. Till dess grundare räknar man encyklopedisten Ramon Llull som levde på Mallorca under 1200-talet. Ännu talar man katalanska på öriket Balearerna, liksom i autonomin Andorra i Pyrenéerna. Även sydöstra Frankrike hör till Katalonien. Men där saknas den politiska betydelsen och känslan för katalanskan; motståndet mot Madrid.

Katalanskans tryckta historia finns nu samlad på en plats under Biblioteca de Catalunyas organisation. Biblioteket grundades 1907 som resurs för Institutet för Katalanska Studier. Redan 1931 anslogs Hospital de la Santa Creu, ett civilt sjukhus i Barcelona uppfört 1401-1414, som säte för biblioteket. Men först efter inbördeskriget 1940 kunde man flytta in i och använda de gotiska sjukrummen som allmänna läsesalar. Biblioteket renoverades återigen mellan åren 1991-1998 och fick då ny tillbyggnad för administration samt fyrtio km bokhyllor fyra våningar under jord.

Under Francos regim 1939-1975, liksom under Primo de Riveras på 20-talet, var det förbjudet att tala språket och biblioteksverksamheten låg i träda. Men sedan den spanska federationenes tillkomst där Katalonien blev en av delstaterna 1981, samt efter framgången med Olympiaden 1992 har katalanerna tagit skadan igen. Om än helt tvåspråkiga, använder katalanerna katalanska i första hand. Vid guidade turer i byggnader ritade av, eller snarare skulpterade av, den i år för 150 år sedan födde arkitekten Antoni Gaudí (1852-1926) talar guiderna först katalanska, sedan spanska för att efter långt om länge ta det hela på engelska. Möjligen hjälper det upp intresset internationellt för ett av det minsta latinska språken där nu 85 universitet ute i världen undervisar i katalanska. Och ökningen av Internetbesök till Biblioteca de Catalunyas katalog från 240 00 till 300 000 på ett år visar att aktiviteten på den katalanska linan är i full gång.

Att tala katalanska var alltså länge förknippat med en motståndskraft mot Franco och centralmakten som styrde från Madrid. I Katalonien fanns det hårdaste motståndet under inbördeskriget 1936-39 i ett land som många gånger förlorat sin oavhängighet. Idag är språkvalet ett tecken på ursprung och samhörighet, som inger vi-känsla katalaner emellan. Katalanerna i Barcelona är kända som effektiva och profes-

och, mot avgift, även kopieras av allmänheten.

Det musikaliska arvet är förstås jättelikt med bara i nutid två stora operasolisten som Monserrat Caballé och José Carreras sprungna ur Katalonien. Men man kan också höra ljudupptagningar av för oss kända konstnärer som Salvador Dalí och Juan Miró samt flera katalanska poeter som läser egna verk. Sedan år 2000 digitaliseras ljudarkivets samlingar för att nås på nätet.

Pablo Picasso var inte katalan men illustrerade och redigerade t ex tidskriften *Arte Joven*. Picasso kom 1895 som 14-åring med sin familj till Barcelona och fortsatte här sina studier. Han kom att ingå i kretsen av konstnärer och litteratörer som träffades på cafeet El Quatre Gats i gamla stan, inrett med den dåtida katalanska stilen på modet kallad Modernismo; vi kallar den jugend. Barcelonas modernismo med arkitekter och Antoni Gaudís föregångare som Lluís Domènech i Montaner och Josep Puig i Cadafalch i spetsen, hade även en tidskrift kallad *Pel&Ploma*.

Picasso har sitt eget museum i

Barcelona, beläget i en serie bredvid varandra liggande palats från 1300-talet inte långt från kvarteren han bebodde som ung.

Arkitekternas minnesmärken är deras byggnader och utgör Kataloniens kulturarv. Tidskrifter som *Arte Joven* och *Pel&Ploma* hittar man däremot på Biblioteca de Catalunya där man finner

en särskild tidskriftsavdelning indelad för katalanska tidskrifter, tidningar, vetenskapliga och utvalda tidskrifter samt äldre tidningar före 1945.

Boksamlingen med böcker tryckta

sionella i en framgångsrik handelsstad, och där den smattrande katalanskan ger förstärkning till den självbilden.

Dessutom måste stats- och kommunanställda behärska språket. Märkligt nog har endast en katalansk dagstidning, *Avui*, överlevt medan övriga som *La Vanguardia*, som startades i Barcelona 1881, och *El País* har bilagor på katalanska.

Två TV-kanaler med bl a nyheter på katalanska samt flera radiostationer

bidrar till bibliotekets ljud- och av-arkiv. 280 000 ljud- och 8 000 videoupptagningar, uppdelade i nya och gamla upptagningar, disponibla i allt från vax, pianospelrullar till DVD, kan avlyssnas

i Katalonien på katalanska eller spanska utgör bibliotekets ryggrad och är ett eget område brevid den grafiska avdelningen, periodiska tidskrifter och ljudarkivet. Forskare och studenter är främsta användare. Bibliografiska avdelningen har ansvar för boksamlingen med dess

Christina Fagerström

är frilansande kulturjournalist

tillväxt av ca 100 000 pliktexemplar om året av allt material tryckt i Katalonien; från domstolshandlingar till museikataloger. Man försöker nu skapa en katalansk nationell katalog som förenar det katalanska bibliografiska arvet. Böcker började tryckas i Barcelona först 1501, och Miquel de Cervantes *Don Quijote* trycktes i sin första upplaga i Barcelona år 1605.

I bibliotekets 1917 grundade avdelning för rara böcker finns tjugo boksamlingar. En kallas Cervantina och har den mest kompletta samlingen av Cervantes verk i världen. Konstnären Fredric Marés (1893-1991) donerade sin boksamling till biblioteket som skapat ett museum där samlingen i dag visas. Böckerna, manuskripten på pergament och papper från 1100- till 1900-talet, olika slag av tryckta dokument med ca hundra inkunabler, utgör en visuell resa i bokens historia. En värdefull musikvetenskaplig samling finns också, med partiturer som visar bl a katalansk och aquitansk notation från 900-talet.

Det fysiska komplexet Hospital de la Santa Creu ligger inom den gamla stadens trånga gränder, men öppnar med sin klosterliknande trädgård en oas i stenlabyrinten. Om våren doftar de nyplanterade träden, om sommaren

porlar fontänen och den tysta oasen bjuder in stadsborna för en studs vila i parken eller till passage genom gården. För den som har lyckan av ett ärende till Biblioteca de Catalunya väntar de gotiska, kanske 12-15 m höga salarna med måttligt dagsljusinsläpp och fodrat med parkettgolv och bokhyllor som dämpar akustiken. 170 personer arbetar i de luftkonditionerade lokalerna och hjälper de 40 000 besökarna till det katalanska kulturarvet.

E-post: ch_fagerstrom@hotmail.com

Bygga kunskap

Sven Nilsson

Kan man över huvud taget lära sig något? I Platons dialog Menon ifrågasätter denne Menon om man kan lära sig något nytt. Sokrates sammanfattar hans resonemang så här:

Du säger, att en människa ej kan forska varken efter vad hon vet eller vad hon inte vet. Ty om hon vet något, forskar hon inte efter det; hon vet det och har ej behov av att forska. Men om hon ej känner det, gör hon det lika lite; ty hon känner ej vad hon ska söka efter.

Hur löser man detta dilemma? Efter sitt resonemang kommer Sokrates fram till att allt efterforskande och allt lärande egentligen bara är erinring. Kunskapen finns inom oss, det gäller för oss att väcka den till liv.

Menons dilemma är verkligt, och det är inte Sokrates slutsats utan hans metod som är fruktbar. Dialogen, samtalet och bollandet av frågor, hypoteser, iakttagelser, associationer och så vidare är ett av de kraftfullaste verktygen i sökandet efter kunskap. Med denna utgångspunkt kan Aristoteles hjälpa oss vägen. Han konstaterar att det är människans undran som är början på kunskapen. Och denna undran är en del av vår mentala utrustning – människor är varelser som drivs av nyfikenhet, undran, förundran och längtan efter att få veta. Människor är förbryllade, skriver Aristoteles:

Först är de förbryllade inför föremål som ligger nära till hands, sedan utsträcker de undan för undan sitt frågande till större ting som månens fenomen och solen och stjärnorna och om universums ursprung.

Verkligheten finns där ute, och vår nyfikenhet och våra frågor driver oss att utforska den. Aristoteles har mycket riktigt varit en av de stora inspiratörerna bakom tankarna på en naturlig pedagogik, från Rousseau och Dewey till Loris Malaguzzi i Reggio Emilia och Bifrostskolan i Herning i Danmark.

Här kan det verka som om lusten och nyfikenheten får frågorna att bara välla fram, men då missar man kunskaps-sökandet andra sida – saknaden, förvirringen, osäkerheten, tvivlet, ja ångesten inför detta att inte veta och inte kunna se några öppningar som skulle leda till kunskap. Det är obehagligt att inte veta, och en flyktreaktion kan ses som något helt normalt. Att inte veta är som att befinna sig på okänd mark, och då kan det kännas tryggare att söka sig till det välbekanta.

Detta är ju ett klockrent exempel på en ångestsituation i Kierkegaards mening. För att övervinna den måste ångesten öka, tills man vågar eller blir tvungen att ta språnget ut i det okända. Alternativet är som sagt att sänka ångestnivån genom att fly.

Låter det överdrivet att mobilisera både Platon, Aristoteles och Kierkegaard (Freud hade också funnits till hands...)? Jag tror inte det. Det är snarare så att detta är något som finns men som man inte talar om utan förtränger. För ett par år sedan kom Lars Seldén med en avhandling i biblioteks- och informationsvetenskap, *Kapital och karriär* (1999). Han ger många belägg för den osäkerhet, rådvillhet och till och med ångest många unga forskare känner i början av sin forskarutbildning. De ger sig ut på många sökexpeditioner men har ingen klar uppfattning om vad de är på jakt efter eller vad som är centralt eller perifert, viktigt eller oviktigt. De kan inte identifiera de dominerande kunskapsbyggarna och kan inte heller bedöma råd från äldre och mer erfarna forskare. Men han visar också hur de äldre forskarna helt har glömt eller inte vill tala om att de själva en gång befann sig i den situationen.

Resultatet blir en tystnad kring denna fundamentala fråga: hur lär man sig att söka och att bli medveten om lärandets villkor? Var finns dörren till kunskapen? Det finns en rätt stor litteratur kring informationsökning, informationsstrategier och informationskompetens (se till exempel *Informationssökning och lärande – en forskningsöversikt*, av Louise Limberg, Frances Hultgren och Bo Jarneving, 2002). Det

har tidigare funnits en tendens att beskriva informationsprocessen som en tratt. Vi börjar i den totala öppenheten men begränsar efterhand våra frågor och vårt sökande till det som är relevant, det vill säga har betydelse för just min fråga. Då blir det lätt som en plätt, det gäller bara att:

- definiera uppgiften
- välja sökstrategi
- finna och skaffa källor
- använda information
- sammanställa
- utvärdera

Tyvärr stämmer denna rationella bild inte särskilt väl med hur det går till i verkligheten, och det är inte särskilt effektivt att lära ut informationssökning med denna modell. Den amerikanska biblioteksforskaren Carol Kuhlthau har tagit fasta på att det är mycket känslor inblandade i informationsprocessen och att man måste både se dem, förstå dem och lära sig att hantera dem för att komma vidare. Hennes perspektiv är utan tvekan ett värdefullt tillskott till förståelsen (se figur).

Här blandas positiva och negativa känslor i olika skeden, men det finns ändå en tydlig riktning också här. Vi rör oss mot en ökande precision, klarhet och ett tydligare fokus. Min egen erfarenhet är att processen har många fler skikt, att rörelserna fram och tillbaka mellan olika informationsbitar och

föreställningar om helheten är snabba och intensiva, att upplevelse av *flow* växlar med ny osäkerhet och att det är svårt att skilja mellan en avgränsad materialinsamling och en skrivperiod. Att börja skriva innebär ju inte att ha kommit i mål. Snarare ska man väl se informationsinsamlingen som en träningsrunda, medan skrivandet är tävlingen (även om du bara tävlar mot dig själv och dina förväntningar).

Ingen vet egentligen hur undersökande kunskapsprocesser går till, alldeles generellt. Det tycks vara en blandning av frågor, svar, antaganden, observationer och kontroller mot fakta. Vi rör oss framåt i kunskapsprocessen men kopplar också tillbaka till tidigare frågor och osäkerheter, och vi försöker hela tiden bygga en helhet, även om den till en början hela tiden faller som ett korthus. Att skaffa sig erfarenhet som forskare innebär att lära sig förstå dessa processer.

Varken utbildningsinstitutionerna eller biblioteken har någon tydlig bild av hur informationsprocessen ser ut eller hur man bygger kunskap av information. I båda verksamhetskulturerna hänger man sig åt föreställningen att det finns tekniker, procedurer och tydliga steg. Vi lär oss inte för skolan utan för livet, heter det. Ändå uppfattar eleverna skoluppgifterna som pålagda och onaturliga, vilket ger dem känslor av osäkerhet, olust och inkompetens. När

eleverna söker utifrån sina egna behov, frågor och intressen är deras sökande öppnare, säkrare, friare och mer konstruktivt, konstaterar man i *Informationssökning och lärande*. Bibliotekarier kan tydligt märka när elever kommer med uppgifter de fått av sin lärare och när de söker eller frågar utifrån något som de själva är intresserade av.

En lång rad studier visar att både lärarna och bibliotekarierna är omedvetna om informationssöknings- och informationsbearbetningsprocessens karaktär. De ser inte elevernas osäkerhet och förvirring som ett normalt inslag i informationsprocessen, och de saknar egna, medvetna mentala modeller för informationssökning och dito bearbetning. De har också en bristande insikt om principer och metoder för tolkning, värdering och kunskapsbygge, eftersom detta är något som så att säga sker i eleverna och utom synhåll för läraren eller bibliotekarien. Här finns således ett av de viktigaste områdena för utveckling av både skolorna och biblioteken och för ett samarbete mellan dem.

Det finns ett stort inflöde av nya perspektiv och nya arbetsformer i skolan, och det finns många tecken på att en djupgående förändring är på gång:

- Insikten om att lärande styrs av lust och nyfikenhet och kräver många olika intelligenser, arbetsformer, uttryck och presentationsformer
- Övergången från förmedlande pedagogik till att skapa lärmiljöer
- Inga centrala läromedel utan en mångfald av källor med olika relevans
- Projektarbete – individuellt och i grupp
- Problembaserat lärande
- Betoningen av skolan som kompetensmiljö med eleven i centrum

Stages	Task Initiation	Topic Selection	Prefocus Exploration	Focus Formulation	Information Collection	Search Closure	Starting Writing
Feelings	uncertainty	optimism	confusion/ frustration/ doubt	clarity	sense of direction/ confidence	relief	satisfaction or dissatisfaction
Thoughts	ambiguity	—————→			specificity		
Actions	seeking relevant information	—————→			seeking pertinent information		

Modell över informationssökningsprocessen (Kuhlthau, 1989, s 20)

- Insikten om informationskompetensens betydelse
- Behovet av att kunna eleven kan bedöma resultaten kontinuerligt
- Läraren blir handledare
- Skolbiblioteket blir ett laboratorium för kunskapssökande och bibliotekarien blir handledare

Dessa punkter är redan idag realiserade på spridda håll och syns som öar i skolvärlden, men denna arkipelag kan så småningom växa samman. En viktig del av förändringen är behovet av bredare partnerskap kring lärandet, och här skulle skolan och biblioteken kunna skapa en gemensam grund.

Biblioteket kan ses som ett integrerat informationssystem. Lokalerna, skyltningen, informations- och lånediskarna, mediernas systematiska uppställning på hyllorna, den datoriserade bibliotekskatalogen och datoriserade hjälpfunktioner – allt ska hjälpa användaren att hitta vägen. Ändå visar många studier att användarna bara använder mindre delar av alla dessa resurser. Av alla dem som besöker biblioteket är det ungefär hälften som lånar och mindre än en fjärdedel som använder den datoriserade katalogen eller vänder sig till personalen för att få hjälp. Elever som använder biblioteket går ofta direkt till den hylla där de tror att böcker i deras ämne finns och nöjer sig med att mer eller mindre planlöst gå igenom dem. Allmänna uppslagsverk skys som pesten, trots att de ger överblick och sammanhang.

Trots de förändringar som skett eller prövas just nu på olika håll, ser man i skolan och biblioteken informationsökning och informationskompetens som formella tekniker och strategier. Michael Marland har sammanställt en ofta utnyttjad lista över informationsökningens olika steg; den blir

också en checklista på vad som ingår i informationskompetens:

1. vad behöver jag veta? (identifiera och analysera informationsbehov)
 2. vart vänder jag mig? (identifiera och fundera över möjliga källor)
 3. hur får jag tag i informationen? (söka och finna olika källor)
 4. vilket material skall jag använda? (undersöka, sovra bland källor)
 5. hur skall jag använda källorna? (ställa frågor till materialet)
 6. vad skall jag anteckna (anteckna och lagra information)
 7. har jag den information jag behöver? (tolka, analysera, sammanställa, värdera)
 8. hur skall jag presentera (redovisa, förmedla)
 9. vad har jag åstadkommit (utvärdera)
- (Efter Limberg et al. 2002, s. 108)*

Problemet är att kunskapsbyggande i så hög grad är informellt och socialt. Det Lars Seldén visar i sin avhandling är att kompetens och karriär som forskare främst bygger på just informella källor, kontakter, nätverk och förmågan att bygga upp ett socialt kapital. Under karriären frigör man sig dessutom i hög grad från den formella informationskompetens man en gång hade. Seldéns lista på de olika stegen i en forskarkarriär omfattar 43 punkter, men det är bara den första, "utveckla beläsenheten", som inte har ett dominerande inslag av socialt kontaktbyggande (men även läsningen behöver riktningar och vägledning och inget är värdefullare än tips från centralt placerade forskare och äldre kolleger).

Det finns en kanske oöverstiglig klyfta mellan de formella teknikerna för informationskompetens och de mer

sociala kompetenser som är grunden för kunskapsbyggande. I skolan finns det en insikt om detta, men inriktningen på grupparbete, problemorienterat lärande och så vidare sker ändå i former som inte tillåter eleverna att förmera sitt sociala kunskapskapital. Både de sociala processerna (ständigt nya gruppindelningar) och kunskapens organiska växande (ständigt nya arbetsuppgifter utan egentligt sammanhang) motverkas av skolans organisation och ideologi.

Biblioteken hamnar utanför. Ändå tillhör framtiden inte mediespecialisten utan kunskapsbyggaren. Det kräver en helt annan kunskap om hur informationsprocesserna ser ut och hur kunskapsuppbyggnad sker. En äldre forskares uttalande i Lars Seldéns avhandling borde tas som en utmaning:

Mina erfarenheter utav bibliotekarier är att jag sällan kan få särskilt mycket hjälp utav dem utan är det någon som skall kunna få reda på någon information så måste det vara jag själv som gör det. De kan ställa upp och hjälpa mig när jag har mycket precisa frågor, men först då. Men de, min erfarenhet är, att de väldigt sällan kan hjälpa till i problemformuleringsprocessen.

Skulle det vara möjligt att förvandla biblioteken till mer kompletta kompetensmiljöer med ett mycket större inslag av sociala nätverk, allianser och partnerskap och att dra in dem som har det största socialt baserade kunskapskapitalet i biblioteksutvecklingen? Eller bygger kunskapens värde på knapphet och ojämnhet? Är biblioteken, i synnerhet då folkbiblioteken, i så fall hänvisade till att spela en kompensatorisk roll och på sitt svala och neutrala sätt minska effekterna av att en så stor del av kunskapsuppbyggnaden sker utom synhåll för dem?

POSTTIDNING B
AVS. BTJ AB
221 82 LUND

Händer det nåt?

